

ХУСЕИН ЛЕПШОКОВ

ДЖУЛДУЗЛА
ЖАНАДЫЛА

Къарачай шахар

ЛЕПШОКОВ ХУСЕИН УЗЕИРОВИЧ

окончил Днепродзержинский химико-технологический техникум, Карачаево-Черкесский государственный университет и его аспирантуру.

Он является автором сборников стихов: «Голубиное гнездо», «Эльбрус, я – снежинка твоя», «Дорога праведных». Главные темы творчества поэта – это борьба против зла и несправедливости, добрые традиции горских народов, преемственность поколений, охрана и защита родной природы.

Произведения члена Союза писателей Российской Федерации Х. Лепшокова включены в антологии карачаевской поэзии и поэзии народов Северного Кавказа,

а также в сборники тезисов докладов «Северный Кавказ: Симфония языков» Пятигорского государственного лингвистического университета, «Алиевские чтения» Карачаево-Черкесского государственного университета им. Умара Алиева и др.

Его произведения печатаются в газетах Карачаево-Черкесии, Кабардино-Балкарии, Ставропольского края: «День республики», «Черкес хэку», «Ногай давысы», «Заман», «Университетский вестник», «Карачаево-Балкарский мир», «Эльбрус».

Хусеин Лепшоков работает собственным корреспондентом газет «Къарачай» Карачаево-Черкесской Республики по Карачаевскому району и городу Карачаевску. Он является членом совета литературного объединения Карачаевска «Голос гор». Член Союза журналистов России, он секретарь первичной журналистской организации Усть-Джегутинского района.

Хусеин Лепшоков награжден дипломом лауреата республиканского литературного конкурса «Молодой поэт, прозаик, драматург», посвященного 55-летию Победы в Великой Отечественной войне, дипломом «МВД России – 200 лет», почетной грамотой за участие в республиканском конкурсе журналистов «Роль школы и учителя в патриотическом и нравственном воспитании подрастающего поколения».

Он награжден медалью «За заслуги в проведении Всероссийской переписи населения 2002 год».

В настоящее время поэт Хусеин Лепшоков работает над сборником стихов «Кавказ – край дружбы и братства» и кандидатской диссертацией, посвященной карачаевской литературе периода Великой Отечественной войны.

Россия Федерацияны окъуу эмда илму министерствосу
Алийланы Умар атлы Къарачай-Черкес кърал университет

Лепшокъланы Хусеин

*Къарачай халкъны туугъан джуртуна
къайтханыны 50-дъжыллыгъына,
Къарачай шахарны 80-дъжыллыгъына
аталады.*

Джусулдузла дъжанадыла

Назмула бла очеркле

Къарачай шахар
2007

Поэзияны джарыкъ джолунда

Хар керти фахму джарыгъы, джылыуу бла адырланы эслерин кесине бурады. Терен сагъыш чыгарып, джюреклени назик сезимлерин къозгъагъан чыгармаладан къуралгъан хар китаб меннге ашхы сагъышы, уллу къууанчды. Адабиятда хар жангы джангы дуаз, сейирлик гокка ханс джопшуну аламан келди. кёрюнеди. Дунияда сёз хазнадан багъалы джарыду. Ашхы сёзден къуралгъан китаб джашауну джарыду.

Россия Федерацияны джазычуларыны Союзуну джарып, фахмулу поэт Лепшокълани Хусеин къарачай-черкес тилде чыкъгъан "Кёгюрчюн уя", "Сууаблыкъны джолу", "Эльбрус, я-снежинка твоя" деген китабланы авторуду. Белгили поэтле, джазычула, алимле, алагъа мийик багъа бергендиле, джарычула да джаратхандыла.

Хусеин, учунуб, талпыб, жангы чыгъармала джазыб, суратлау сёзню суйгенлени къууандырады. Аны терен магъаналы, кёб тюрлю бояуладан, сейир дуушладан къуралгъан "Джулдузла джанадыла" деген жангы китабы халкъыбызны озгъан, эндиги эмда джангы заманына аталады. Аны төрт бёлюмю барды. Биринчи бёлюмюнде "Мени халкъым", "Малкъар", "Россия", "Доммай", "Булбулла джырлайдыла", "Къобан", "Кюн", "Къушлу уя" тыйыншы дараджада кий тил бла джазылгъандыла. Поэт, халкъыбызны ашхы адетлерин сакълай, сёз хазнабызны классиклери джарыгъан джол бла, энчи джорюшон таныта, алгъа джарыду атлайды. Джылдан джылгъа, китабдан китабха

аны фахмусу ёсюб барады.

Поэтни чыгъармалары Уллу Ата джурт къазауатха, халкъланы къарнаш шохлугъуна, мамыр урунуугъа, туугъан джерни табигъатыны ариулугъуна, суймекликге, дагъыда башха темалагъа аталгъандыла. Нени юсюнден джазса да Хусеин адамлыкыгъа бла поэзиягъа кертилей къалады. Ол джарыкъ фахмуну шартыды.

Китабны экинчи белюмюнде махтаулу адамлагъа джораланнган назмула къууандырадыла. Аланы арасында Семенланы джырчы Исмаил, аскер башчы, генерал Махаметланы Солтан, Абу Ханифа атлы Къарачай-Черкес Ислам институтну ректору, Бостанланы Исмаил хаджи эмда башхала тыйыншы орун аладыла.

Китабны тёртюнчю белюмюнде Лепшокъланы Хусеин белгили адамлагъа багъышланнган очерклери бла бизни шагъырей этеди. Ала сейирдиле, терен магъаналыдыла, тиллери байды. Лепшокъланы Хусеинни "Джулдузла джанадыла" деген китабы бизни адабиятха энчи, ашхы юлюш болуб къошулады. Аны акъыллы, фахмулу, адеби, намысы болгъан эндиги керти таулу джазгъаны ачыкъ кёрюнюб турады.

Заман къыйын болса да, поэт, абынмай, джунчумай, терен сагъыш этиб, алгъа таукел къарайды. Джангы чыгъармачылыкъ хорламы бла алгъышлай, мен анга ашхы саулукъ, узакъ ёмюр, уллу насыб теджейме.

Багъалы Хусеин, джолунг джарыкъ, кенг болсун!

*Хубийланы Назир,
Къарачай-Черкесияны халкъ поэти.*

КЪУШЛУ
УЯ

Мени халкыым

Сен болсанг да кесинг гитче, санынг аз,
Бек эртдеги халкыла билген атынг бар.
Сени джуртунг Къобан чыкыгъан тау Кавказ,
Къар тѣппеле, кириш къая, чегет, джар.

Кѣб болса да тауларынг, ѳзенлеринг,
Тауну махтаб, сен ал дейсе таланы.
Кѣбдю сени алаамат адетлеринг,
Къайсы бирин айтайым мен аланы.

Къартларынгы, сакъатынгы, ѳксюзю,
Сен атмайса элтиб кърал юйлеге.
Ашырмайса урунмай бир кюнюнгу,
Тенг болгъанча, джашайса къурч чюйлеге.

Артмакъ алыб чыкымайды садакъачы,
Эл келтириб беред да кереклисин.
Къыйынлыкъда таулу сарнамайд ачыкъ,
Тынгылайды, къаты къысыб ол эрнин.

Ёмюрледен келеди баш адетинг-
Джылы бла тамадагъа сый бериу.
Хар халкыгъа да таб-тазады иннетинг,
Эм алаамат-къонакыгъа къучакъ кериу.

Джазыу сени тартса да кѣб тирменде,
Душманларынѣ атсала да сеннге окъ,
Сен кълмадынѣ ѣмюрлюкге тюрмеде,
Эталмалла мурдарларынѣ сени джокъ.

Сен-Минѣи-Тау, мен сени кълр кесегинѣ,
Эсленмеген гитче бир кълум зыѣырчыкъл.
Ана сютча баѣалыды этегинѣ,
Сенсиз дуняа кѣрюнмейд меннге ачыкъл.

Малкър

*Мне кажется, рыдает вся вселенная,
Когда я слышу плачущих детей.*

Кайсын Кулиев

Мен келеме, тансыкъ болуб малкъргъа,
Ата юйге келген кибик уланы.
Кёз алалмай къарайма чыммакъ къргъа,
Къучакълайма сейир, мийик таулары.

Мындад дейле халкъбызны тамыры,
Аны юсюнден джюрюйдюле хапарла.
Анга шагъат батыр Кърчаны джыры,
Тау башлада эртдегили къалала.

Ана тилим, ана сютюм, Малкърым,
Ана бауур сенсе, джюрек тылпыуум.
Кёбдю, кёбдю сеннге мени хапарым,
Алтын хазнам, азат къушум, тау джуртум!

Баксан тары, Холам, Чегем, Бызынги
Чакъыралла, къучакъ кериб, къонакъгъа.
Мен таныйма хар джолунгу, ызынги,
Сен ушайса керти сейир джомакъгъа.

Минги Тауну кърларына суйюнуб,
Къууанч эте, къарайма мен туурадан.
Сени джеринг, гокка ханс бла кийиниб,
Джибермейди мени джылы къучакъдан.

Мен Кязимни таулу джуртун тансыкълай,
Айланч джолда барама джангыз кесим.
Шыкъы эли чакъырады, ийнакълай,
Мен атлайма, таулагъа кетиб эсим.

Малкъар, сенден алалмай тансыгъымы,
Къууангандан сюртеме кёзлерими.
Къойгъан кибик сабийлик камсыгымы
Мен бу джерде, биринчи сёзлерими.

Мен Къарачай десем, ийнан сен анга,
Малкъар дейме, джюрегими толтуруб.
Чегем тарда тюбейме огъур тангнга,
Сёлешгенча Къайсын бла олтуруб.

Къаллай поэт, Минги Тауну уланы,
Джашай эди, ма бу джерде, кюн кибик,
Аны сёзю джылытаед аламны,
Чыгъа эди Кавказ тауладан мийик.

Артыкълыкъны джылларында узакъда,
Туугъан джерден Азиягъа кысталыб,
Джашагъанды малкъар халкъы тузакъда.
Кече, кюн да шам Кавказгъа таралыб.

Ол заманда джукълатмай джыр ёзегин,
Тыйгъычлагъа бойсунмайын, кюреше,
Джашагъанды, унутмай тау ёзенин,
Къайсын халкъгъа кенг джюрегин юлеше.

Аны ючюн ыразыды халкъыбыз
Сау дуниягъа кенг белгили поэтге.
Махтанады аны бла Кавказыбыз,
Аны юсю бла сый келеди миллетге.

Кеб болсунла Къайсын кибик уланла
Къарачайда, Малкъарда олд - тилегим,
Хар ёмюрде джашаб турлукъ аланла,
Сеннге алгъыш айтама мен, миллетим.

Малкъар, Малкъар! Къаяланы ичинде,
Такъыр джерде - таш юсюндед сабанынг
Кёрюннгенсе хар таулуну тюшюнде,
Кетгинчиннге кёчгюнчюлюк азабынг.

Сени кюнюнг кереди энди кьанат!
Азаб джолунг тауусулгъанд кьайтмаздан
Аллах этсин Минги Таугъа аманат,
Айырмасын сени туугъан Кавказдан!

Россия

Кавказ тауладан шимал тенгизлеге,
Европадан бек узакъ шаркъгъа дери
Ёрлеб келеди кёбден ёмюрлеге
Россияны дамлы рахатлы джери.

Байды ол, толуб турады хазнадан,
Тауу, таласы да мени джуртуму.
Кёзюмю алмай кюмюш шоркъаладан
Къарайма-кёкде къанаты умутуму.

Къулагъыма келед джыры булбулну,
Чучхур суула ариу тукъум шууулдай,
Кёпюрлери къурчдан къарнаш шохлукъну
Алтын кюню чууакъ кёкде джылтырай.

Дангыл тюзледе будай сабанлары,
Аяз урса бирден сеийр чайкъала.
Джюзедиле кёкде боз булутлары,
Терен, кёк суулада-тенгиз чаукала.

Джашаб турады мында джюрегимде
Кече кюн да сени огъурлу тюрсюнюнг.
Къанат къагъады хурметли джеримде
Сени байрагъынг, эм къарнашлыкъ кюнюнг.

Къушлу уя

Къобан башламын биринчи этген джерде,
Накъут-налмаз, кюмюш мынчакъла чачады.
Таулу тиширыу белляу айтад сабийге,
Алтын Кюн тийиб, Минги-Тау агъарады.

Анда джомакълы джуртум кергенд къанатын,
Къарачай-Черкес мени махтауумду.
Хар не багъалыд, кёрюнед таза алтын,
Джуртуму кёгю, джери да таурухлуду.

Ушакъ этелле Кюн бла таулу джитиле,
Будай сабанла талада чайкъалалла.
Туугъан къарнашлача, джашайла бирге
Къарачай, орус, черкесли, абаза да.

Ногъай тюзлени джашы ёмюрлени
Джашайды, бизни юйдегиде туугъанча.
Ашху урумлуланы эм тегейлилени,
Шохлукъ байлагъанды, туушханланыча.

Барад аланы джазыулары уллу суулай,
Минги-Тауду белгилери, муратлары бирди.
Къарнашлыкъ кюч бла чыныкъгъандыла
къурчлай,
Сослан ташча, биригиулери кючлюдю.

Таула орналгъанла, сейирлик, мийик тёрде,
Болмаз бир джерде таза суу бу джуртдача.
Мен алгъыш этеме мюрзеуге джерде,
Къарнаш джулдузду ол, джомакълы Чолпанча.

Таудан, тюзден джыйылыб, боркъулдаб
къайнай,
Таууш этиб ёзенде, суула саркъалла.
Чучхур джюз ауаз бла Доммайда джырлай,
Кёлле кёзню алдай, сейир джылтырайла.

Басханд аны хурметни нюр, мелхуму,
Джылы бешигимд ол, ана татыуумду.
Ташы, агъачы да сыйлыды джуртуму,
Сейир учундургъан къанат къарыуумду.

Шимал Кавказымы мен къушлу уясын
Тамыр тарыхы бла терен билеме.
Къарачай-Черкесни шохлукъ къаласын,
Ата-бабаларымы джуртун бек сюеме.

Къарачай шахар

Кириш таула турадыла, къуршалаб,
Джамчылары агъара юслеринде.
Кёк хауаны шоркъа суула тазалаб,
Булбул джырлайд чегетлени төрюнде.

Къачхы чыкъда къарлы мийик ауушла,
Кюн тюрюнде турадыла джылтырай.
Сейирдиле чучхур шоркъа тауушла,
Къобан келед тохтаусуз сеннге джырлай.

Джырлайды толкъун инджиледен толу,
Джарыкъ этиб турады төгерекни.
Бегийд къарнашлыкъны, шохлукъну джолу,
Джашнайд джомакъдача, Къарачай шахар.

Булутла джюзелле, этелле ушакъ,
Сукъланыб къарай мийикден сеннге.
Хауанг тазады дарманды джумушакъ,
Къалай кетейим айырылыб кенгнге.

Сени ариулугъунг мени къууандырад,
Кече, кюн да джана алтын чыракъла.
Халкъ атлы шахарым мени учундурад,
Къобан бюркеди кюмюш мынчакъла.

Тырнауз

Джюзедиле, чаггылыб,
Мийик кёкде булутла.
Тууадыла ашыгъыб
Сени излей умутла.

Чучхур джырлайд, секириб
Тау ёзеннге къаядан.
Доммай келед ёкюрюб,
Мийикледен, къарладан.

Тырнауз да джылтырайд,
Шахар сейир керюнед.
Аяздан гюл къалтырайд,
Эсим анга бёлюнед.

Къарт да, джаш да, урунад,
Юлгю кергюзтюб иште.
Шохлукъ къанат бурулад,
Керти къарнашлыкъ кючде.

Джылы саламын бериб,
Алтын Кюн барад кёкде.
Сакълайды, къучакъ кериб,
Тырнауз бек мийикде.

Къонакъ суйген, чомартлы,
Башха таулу адетле.
Джашайдыла джомакълы,
Байлыкъла, берекетле.

Г. П. ЧЕРКЕССКОЕ ГОСУДАРСТВЕННОЕ УНИВЕРСИТЕТ
УНИВЕРСИТЕТ
Департамент

Кара: 6124-7

ГОСУДАРСТВЕННАЯ
НАЦИОНАЛЬНАЯ БИБЛИОТЕКА
КАРАЧАЕВО-ЧЕРКЕССКОЙ
РЕСПУБЛИКИ

Огъурлу халал анам

Азияда азабны джылларында
Къыйынлыкъны ачыуун кёрдюнг тамам.
Шохлукъ сокъдунг джюрегинги къылларында,
Махтау санга, огъурлу, халал анам!

Сабий санынг, къазауатха урунуб,
Медаль алдынг, чыныкъдырыб иш, сынам.
Эримединг, къумлу тюзге къууулуб,
Махтау санга, огъурлу, халал анам!

Бюгюлмединг артыкълыкъны джолунда,
Темир, къурчча сюелдинг, къатдынг тамам.
Минги Тау да джашаед умутунгда,
Махтау санга, огъурлу, халал анам!

Темир бугъоуну чачыб, тюзлюк урду,
Кёчюб келдинг, къобузунг согъуб макъам.
Кёзлеринги къууанч джыламукъ джууду.
Махтау санга, огъурлу, халал анам!

Къанат къакъдынг, ашхылыкъгъа бёлениб,
Къучакъ кердинг, тансыкълыкъ толуб тамам.
Туугъан джерге юйюрсюндюнг, кёллениб,
Махтау санга, огъурлу, халал анам!

Юйюнг, хазнанг, харакетинг джокъ болгъанд,
Зар къауумгъа болсун бары ол харам.
Сени кючюнг джангы юйню да салгъанд,
Махтау санга, огъурлу, халал анам!

Къыйын кюнде джюреклени джабсаргъан,
Къалай уллуд сенде къудурет, къарам.
Джашау къанатынгы бизге кенг бургъан,
Махтау санга, огъурлу, халал анам!

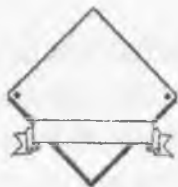
Устаз

Джылла оза, заман саркъыб барады
Джашлыкь кетед, къанат таууш этгенлей.
Устаз деген бизге ата, анады,
Биргебизге джашайд акъыл бергенлей.

Аны нюрю, сабырлыгъы, билими
Джолубузну джарытады, къон кибък.
Кенг тенгизи мени ана тилими
Анда эди, адамлыгъы да мийик.

Кёб тёлюле устазланы къочюнден,
Тогъайлары болуб алтын сынджырны,
Кетселе да, джашаб джерни юсюнден,
Саугъа этиб къоялла бизге джырны.

Устаз, устаз, бек багъалыса бизге
Чал болсакь да, сабийлеча, ийилиб,
Салам бериб, бюсюреу эте биз сизге,
Ызыгъыздан атларыкъбыз, тирилиб.

Партизанла

Акъсыл тапанча къолунда джылтырай,
Аскер башчы таукел алгъа барады.
Терек бутакъла мийикде къалтырай,
Джайгъы кече джылы аяз урады.

Окъла атыб, кючню душманнга буруб,
Партизанла джауну хорлаб баралла.
Кече, кюн да ташда, агъачда бугъуб,
Фашистлени аямайын уралла.

Шынкъарт отну бутагъы болуб агъа,
Хар атылгъан мурдарланы чалады.
Хар партизан, алтын джулдузну тагъа,
Джигитлик бла уллу махтау алады.

Таулу джашла барадыла тарлада,
Сауутланы къаты къысыб къучакълай.
Джауну ызлаб, атлайдыла ранлада,
Таууш чыкъса, сескеклениб, туракълай.

Кюн тиеди, джылтырайды хурмети,
Хорлам келед партизанны эсине.
Шаркъгъа айланыб, ышарад аны бети,
Ол базады тюзлюкге бла кесине.

Огъурлу атабыз

Бизни атабыз бизге джашау хазнады,
Аны сѣзюн тюшюрмейбиз биз джерге.
Хурмет бети, нюрюн чача, джанады,
Джигер иште хорлатмайды ол терге.

Биз кыйналсакъ, ол, джарсыб, ахсынады,
Эси кетиб терен, узун сагъышха.
Кече тюшде, кюндюз тюнде кыйгырады,
Айланады, баралмайды ныгышха.

Аны кюлу джигерди эм чомартды,
Кѣзлеу сууча, таб-тазады иннети.
Адамлыгы неден да алапатды,
Аны ючюн сюеди тау миллети.

Сабийлерин этиб алтын мынчакъла,
Юзюлмезча, тизгенди джашау джибге.
Душман чабса, къамача эм бычакъча,
Кесигиз деб, айтыучанды ол бизге.

Къууангандан джюрек кылым джырлайды,
Дамлы атам, кюн да тиеди сенден.
Кюмюш къобан тарлада шууулдайды,
Болмаз дейме джерде насыблы менден.

Биз кесибиз, ата-ана болсакъ да,
Болалмайбыз чырт да сенсиз джашаргъа.
Джылла озуб, акъ тюкледен толсакъ да,
Кюрешебиз сенден юлгю алыргъа.

Сарытюз

Сарытюз эл орналгъанды
Ата джуртну кьойнунда,
Гокка ханс бла джасалгъанды
Кьобан сууну бойнунда.

Тау аяз да кьалтырайды,
Будай сабанны чайкьай,
Алтын Кюн да джылтырайды,
Къая-Башындан кьарай.

Джашил сыртда мен кёреме
Гюл тахта, терек бачха,
Тау элими бек сюеме
Кийингенди алтын кьачха.

Кенг сыртларынг кёгерелле,
Берекет төгерегинг,
Джашнаб, чагъыб, ёселле
Насыблы төлюлеринг.

Сейирлик ГЭС ишленгенди,
Джарыкь болгъанды тала.
Элим кенгнге эсленгенди,
Болгъанды шахар, кьала.

Мен узакъда айлансам да,
Джашайд биргеме элим.
Джукъласам да, уянсам да,
Сенде тебед джюрегим.

Доммай

Таурухдан, джомакъдан алапат,
Дуниягъа айтылгъан сейирлик,
Джандетге санагъан джамагъат
Чакъырад ариулукъ, мийиклик.

Джылтырайды къары таза, акъ,
Кеклеге тирелиб къаяла,
Башындан Кюн кереди къучакъ,
Джулдузла да, къараб, уяла.

Тохтаусуз чучхурла, шууулдаб,
Ёзенле да толу таурухдан.
Шоркъала да, саркъа, боркъулдаб,
Секирелле, къая, тарладан.

Наратла, нызыла, джохар, наз
Узунла, субайла мардасыз.
Махтанады сени бла Кавказ,
Сукъланады Махар эм Архыз.

«Къарачай» газетиме

Джуртуму суйюб джыр кёлтюргенме,
Туугъан таулары балсытыб махтай.
Энди сени юсюнгден джыр этеме,
Мени газетим «Къарачай».
Махтал, джерим, Ата джуртлай,
Махтал туугъан «Къарачай»

Сен, халкъдан чыгыб, халкъгъа къайтаса,
Джашауубузну джомакълай.
Сен халкъгъа керти хапар айтаса,
Таулу газетим «Къарачай».

Саулай халкъымда сен джангыз бирсе,
Ана тилими басмасы.
Сен билим берген сейирлик нюрсе,
Къарачай халкъны джазмасы.

Кенг къанат кериб, джарыб туугъанса,
Акъ Минги-Тауну къойнунда.
Сен халал къуллукъ этиб учханса,
Шоркъа суулары бойнунда.

Хар сёзюнг насыб алыб барады
Кёб шахарлагъа, элlege.
Багъалы къонакъ болуб къалады,
Салам бере таулу юйlege.

Къзауат баргъан къыйын заман да
Тохтатмад сени ишинги.
Багъалатады атам, анам да,
Тюрлендирмейсе тилинги.

Сен чайкъаласа, толгъан тенгизча,
Ана тилими байлыгъы.
Сен джылытаса, кёкдеги кюнча,
Джырымы гюллю джайлыгъы.

Тау халкъым бла бушуу этгенсе,
Аллынгы тыйыб джауларынг.
Сен муратынга толу джетгенсе,
Джангыдан туууб тауларынг.

Сен мамырлыкъгъа къанат кересе,
Шохлукъ джашауну ийнакълай.
Адет, намысха кенг джол бересе,
Мени газетим «Къарачай».

Джуртуму суйюб джыр кёлтюргенме,
Туугъан тауланы балсытыб махтай.
Энди сени юсюнгден джыр этеме,
Мени газетим «Къарачай».
Махтал, джерим, Ата джуртлай,
Махтал туугъан «Къарачай».

Тауланы кьойнунда
студент нёгерлериме
атайма

Гокка хансча чагъасыз,
Джулдузлача джанасыз,
Къаламланы бурасыз
Терен билим аласыз.

Кёкден къараб Кюн бла Ай,
Къанат кериб сейир джай
Джашил джырларын джырлай
Устаз сизге тынгылай.

Джаш да, къыз да, ойнайсыз,
Насыб толуб, къайнайсыз,
Джарыкъ джолда атлайсыз,
Билим урчукъ къатлайсыз.

Чыкъ тамчыча агъасыз,
Сиз тюзлюкге базасыз,
Билим таугъа барасыз
Тёппесине чыгъасыз.

Махтанырчад атыгъыз,
Сукъландырад хатыгъыз.
Кёзюгюз джур кийикди,
Умутугъуз мийикди.

Татлыды хар сёзюгюз,
Акъыл хазна ёзюгюз.
Чомартды бек къолугъуз,
Джарыкъ болсун джолугъуз.

Гоначгирге келгенсиз,
Доммайны да кёргенсиз.
Сюйюб къарайд терек, таш,
Къууанады кызы эм джаш.

Джомакъ тёрде олтуруб,
Суу джагъаны толтуруб,
Ашай, иче турасыз
Джыр, тепсеу да къурасыз.

Сейир болад ёзен, тау,
Сукъланады шох эм джау.
Джур хансланы чайнайды,
Тишлик тишде ойнайды.

Кюн къарайд джууукъ келиб,
Минги-Тау кёз-къаш кериб,
Джылытад джерни юсюн,
Сукъланырчад бюгюн кюн.

Мен тауланы кьойнунда,
Чокъуракъны бойнунда,
Тилек тилейме сизге,
АЛЛАХ онг берсин бизге!

Гюлле чагъыб джюрекде
Сюймеклик кёкюрекде
Отун джукълатмай турсун!
Сизге танг аллын бурсун!

Кертме терек

Бутакълары салына, джерге джетиб,
Кертме терек бачха төрде турады.
Кегетлери бишиб, бал татыу этиб,
Адамны кезюн кесине бурады.

Кертмелерин балсытыб, ашагъаннга,
Саугъа этиб, ёлчелемей берликди.
Кюн таякъча суюнюб джашагъаннга,
Къууанч эте, бутакъларын керликди.

Аяз урса, чапракъла шыбырдай,
Бир-бири бла сёлешиб учуналла.
Бутакълары, тепсегенча, къымылдай,
Тигим этиб, адамгъа ышаралла.

Тау кертмени ауазына тынгылай,
Джашил тилде татлы джыр эшитеме.
Табигъатны хазнасына мен къарай,
Джашау джолну кёб ызларын кёреме.

Таула

Мийик таула, кёкге джете башлары,
Сюелелле, Айгъа, Кюннге джетишиб.
Алтын, кюмюш, мермер, сослан ташлары
Махтаналла, бир-бирине эришиб.

Чайкъалалла, тютюнлейле булутла,
Джюзедиле, сюрюу-сюрюу бёлюнюб.
Джулдузлагъа, джетедиле умутла,
Минги Тауну тёппелери кёрюнюб.

Уллу, гитче, бугъойлары джылтырай,
Джай чилледе тууалла шоркъа суула.
Саркъадыла тау-ёзенлеге, джырлай,
Ёкюрелле, чегет талада буула.

Салкъын аяз гелеу ханслы сыртлада,
Гокка хансны сылайды, эркелете.
Тарпан атла отлайдыла чатлада
Къая ранда туююшелле текеле.

Гокка хансла, бир-биринден къубула,
Башчыкъларын бурадыла чыгъышха.
Танг алада джюйюлдейле булбулла,
Акъсакъалла чыгъадыла ныгъышха.

Джангур

Кёк кюкюреб джашнайды,
Къызыл отну ташлайды.
Таш, агъач да, дынгырдай,
Элия ауаз зынгырдай.

Булут сюрюу джюзеди,
Кёкню къылыч юзеди.
Ойнайды, къанат буруб,
Таугъа джанкъылыч туруб.

Джангур джууб келеди,
Булут сууун тегеди.
Тюшедиле, джылтырай,
Суу тамчыла, къалтырай.

Ала джырла джырлайла,
Ташха тийиб, чартлайла.
Ойнайла суу алышмакъ,
Къууанч этед джабышмакъ.

Таугъа, тюзге джетеди,
Шоркъа таууш этеди.
Толкъун барады джырлай,
Суу джагъаларын талай.

Къобан

Минги Тауну бузларындан, шоркъулдай,
Саркъыб келед булутланы ичинде,
Къаяла да, къонгурауча, зынгырдай
Кюмюш бюркед, джагъаланы юсюне.

Гокка хансла чагъадыла, къууаныб,
Къобан джалайд, джагъаланы ташларын
Терекле да чайкъалалла, сукъланыб,
Ары-бери къымылдатыб башларын.

Джилек ийис, бир сейирлик аламат
Алыб келед толкъунлары мийикден.
Сюрюу-сюрюу отлайла сау саламат,
Къобан ёзен, топпа толу кийикден.

Тёгерегин къуршалаб тау эллери
Орналгъанла табигъатны тёрюнде.
Кёрюнелле Къарачайны энлери
Тау джуртуму сейирлик тюрсюнюнде.

Тау табигъат

Кюн таякъла тиедиле,
Мамыр къанатла джая.
Тау да, тюз да суюдиле,
Къууанады Акъ Къая.

Тал бла джерк да чагъадыла,
Башларын Кюннге бура.
Чыкъ тамчыла агъадыла,
Аязчыкъ таудан ура.

Къобан сууда ойнайдыла,
Сейирлик нюр таякъла.
Джюзедиле чынгайдыла,
Алтын, кюмюш чабакъла.

Тамчыла чартлайдыла,
Толкъунла къайнаб, джырлай,
Джугъутурла отлайдыла,
Джел сакъалларын тарай.

Башларында джюзедиле,
Акъ булутла, сюзюлюб.
Мийиклени суюдиле,
Турналача тизилиб.

Кюн

Эртденнгиде тау башындан тиеди,
Джарыкъ нюрюн чомарт чача кюн,
Къанатларын джер юсюне кереди,
Ышарады, тансыкъ болуб, анга гюл.

Сабанлагъа, къырдышлагъа тегеди,
Ёлчелемей, джарыгъыны хазнасын.
Къучакъ керген анга тауда джегеди,
Джер биледи алтын кюнню багъасын.

Арымайын, не талмайын тиеди
Ёмюрлени минг джылланы узагъын,
Эртден сайын бизге салам иеди
Джарытады хар къралны тузагъын.

Кюн болмаса, не болургъа боллугъед?
Бу сорууну мен береме кесиме.
Бютеу дуня къарангыдан толлугъед,
Ол заманда не келлигед эсиме.

Билалмайма, билалмайма, чырт да мен,
Сагъыш этиб кереме да кече, кюн.
Къаллай уллу къудуретсе, билсек, сен,
Джукъланмайын джаныб тургъан кекде Кюн.

Чалкычыла

Дюрюлени салалла,
Чалкыы таблай олтуруб.
Джашла чалкыы чалалла,
Сыртлыкъланы толтуруб.

Сенек аууз этелле,
Хансны, гюлню кепдириб.
Гебенлени тизелле,
Мийик кёкге джетдириб.

Джарыкъ нюрюн береди,
Багъыр таз да джылтырай.
Джыйын къанат кереди,
Аяз уруб къалтырай.

Таулу джашла баралла,
Турналача, тизилиб.
Гокка хансла джаталла,
Дюрюледе, юзюлюб.

Келин

Къанат къакъгъан ёхтем улан
Мийик тауну джелиди,
Аны, Кюнча, джарытхан
Субай санлы келинди.

Джулдузлача, кёзлеринде
Насыб джилтин джанады.
Толгъан Айча, бетинде
Сейирлик гюл чагъады.

Ишин суйюб, ийнакълай,
Тири джумуш этеди.
Сенек сабны къучакълай,
Дюрю ызгъа джетеди.

Тюзде, тауда гебенле,
Инджи мынчакъ тизгенча,
Чучхур учад ёзенде,
Джыр тегюлюб келгенча.

Ашхамда элге эниб,
Ол азыкъ биширеди.
Ишин тынгылы этиб,
Къаджыкъмай кюрешеди.

Юйде джумушха джарайд,
Аны сыйы мииикди.
Къартха, балагъа къарайд,
Ол акъ маралд, кийикди.

Джарыкъ этген хар джерни
Келин, эгеч, анады.
Ала, болса, тыбырда
От да джарыкъ джанады.

Кюз арты

Деу тауларым акъ джамчыларын кийиб
Сюелелле кёкге тиреб башларын
Акъ чакъ бизге суююмлю атлы ийиб
Чыммакъ джасайд наратланы чачларын.

Къалай сейирд, къалай байды табигъат
Къалай кёбдю бояулары джерими
Хар къуру да ариуду къачхы сурат
Ол къозгъайды хар къуру джюрегими.

Къайда эседа джыйын-джыйын булутла
Ары-бери джюзедиле мийикде
Мыдахдыла кюз артында умутла
Буз кёзлеуню излейдиле кийикле.

Заман барад анга арыу тынгы джокъ,
Бири-бирин ауушдуруб хар бир чакъ.
Кюмюш Къобан къачхы кюнню чомарт сокъ,
Джашил таула болгъандыла энди акъ.

Къууанч джулдуз

Табигъат сейирди терен ёзенде,
Шууулдаб саркъгъан къобанны къатында.
Тауланы башында кёкде мийикде,
Джел сызгъырады къуш къанатында.

Тынгылай булбулну татлы джырына,
Гюлле бла сёлешиб тауну къойнунда.
Тынгылаб Кюнню, Айны хапарына,
Олтурама джазгъы шоркъаны бойнунда.

Джюрегими тёрю толад назмудан,
Тынгылай ёзенни хар ауазына.
Джыр тегюледи къууанч джулдуздан,
Алгъыш этеме аны джарыгъына.

Черешня

Ариу тукъум джыйылыб бутакъларынг,
Сени кёрсем келеди къучакъларым.
Бишедиле кёгетлеринг кызарыб,
Къарайдыла бары меннге ышарыб.

Кёрюнелле мынчакълача, алапат,
Сен джашайса, ёсесе сау-салапат.
Кёз тиерчад ариулугъунг кёргеннге,
Сен этесе чомарт тигим келгеннге.

Аяз урса, чапракъла шуулдай,
Тепсейдиле, кьууанадыла, джырлай.
Бутакъларынг иедиле башларын,
Учундуруб элни кызын, джашларын.

Насыблыма сени кьатынга джашаб,
Зауукъ эте кёгетлерингден ашаб.
Салкьын аяз экибизни ийнакълай,
Мен тюбюнгден, сен да башымдан къарай.

Тау кыуш

Тау кыуш учад кёкде мийик,
Излейди ол акъ джур, кийик.
Тикни, сыртны сымарлайды,
Чегет талагъа кыарайды.

Бурад башын ары-бери,
Кёзю кыарайд узакъ кери.
Кыучагын кенгнге ачады,
Ёхтемлениб терк учады.

Кёкге чыгъады бурулуб,
Кыалкыыйд, бир джерге кыурулуб.
Уучу болуб ол чыкыгъанды,
Хар зат андан терк букыгъанды.

Джазгы аяз таудан кыагъад,
Кюн бетледе гюлю чагъад.
Алтын Кюн джылыу береди,
Кыуш ётгюр кыанат кереди.

Булутла

Узакъ джерден арыб келген булутла
Тау башлагъа къоннгандыла солургъа.
Ала кибик мийикдиле умутла
Ашхы эди буюрулса толургъа.

Тау шоркъаны ауазына тынгылай,
Къараталла мийиклеге кёзюмю.
Сезимлерин къулагъыма шыбырдай,
Бурадыла кеслерине сёзюмю.

Нарат терек

Къыш да, джай да джашил кийим киеди.
Бутакълары джашил хазнагъа батыб.
Нарат терек мийиклени сюеди
Ол ёрлейди, тау тѣппелеге тартыб.

Тау хауагъа дарман - дары береди.
Джашар ючюн хар бир адам къартлыкъгъа,
Нарат терек къанатларын кереди,
Кенг къучагъын джаяды ол джашлыкъгъа.

Нарат терек джерге къууат салады
Учунганлай турады ол кѣкlege
Адам улу андан юлгю алады,
Ол джарайды джер юсюнде кѣблеге.

Кюн иссиде салкъынында солуйла,
Джер-суу кѣре келиучюле, онгсунуб.
Таулула да таза хауа тогъуйла,
Ай да, кюн да, наратлагъа бойсунуб.

Джел

Джел ычхыныб тузакъдан,
Терк келеди узакъдан.
Таулагъа кесин урад,
Сызгырыб, тепсеб турад.

Акъ кёкдеги булутладан,
Къар тёппели джуртладан,
Ол, джырлай, онай келед,
Джангур къоркъуун этед.

Тау булбулну ийнакълай,
Ташны, агъачны къучакълай,
Иссини салкъын этед,
Булутну алыб джетед.

Терк атылгъан кибик окъ,
Джерде, кёкде тыйгыч джокъ,
Бирде, боранча, улуйд,
Бирде тас болуб, къуруйд.

Исси болса, къакъсын джел,
Аны сакълаб турад эл.
Джел джангурну келтиред,
Джангур сабан битдиред.

Джангы джыл

Ёмюр бла минг джыллыкъны чегинде
Дуния джашайд, келлик заманны сакълай,
Ашхы умут хар инсанны эсинде,
Джангы джылгъа алгъыш этед Къарачай.

Минги-Тау да, джангы джамчысын кийиб,
Акъ къуш кибик къанат керед мийикде.
Джел джырлайды, терекле къулакъ ийиб,
Тынгылайла тау башлада кийикле.

Чыкъырдатад тауну, тюзню бузлауукъ,
Ауушланы кюртю бла толтуруб.
Акъ кюмюшден оюу салады сууукъ,
Алгъыш айтад акка, тёрде олтуруб:

-Джангы джыл бла хар юйге насыб келсин!
Къууанч бла туусун Джерде хар бала!
АЛЛАХ бизге мамырлыкъ, саулукъ берсин!
Берекетден толуб турсун тау, тала!

Къарнашлыкъны, шохлукъну кёпюрлери
Бегисинле къурч кёпюрден ёмюрге,
Джыламасын аналаны кёзлери,
Бурулмасын дуня кюлге, кёмюрге!

Къартларыбыз болсунла акъылманла,
Джашла джигит, къызла ариу, чырайлы!
Таулу намысны сакълагъыз, аланла,
Сыйын атмай джашасын къарачайлы!

Заман учуб барады терк, гузаба,
Эшиклени къагъат, келиб, джангы джыл.
Тау гоппанда къайнай турады боза,
Джангы джылгъа биз этебиз джангы джыр!

Тютюн учады

Нартюх бачхадан чыгъад,
Кёксюл тютюн мийикге.
Къаягъа тие барад,
Ушайды акъ кийикге.

Азаулача къаялада
Кириуледе тыйылад.
Тюрлю-тюрлю сыфатлада,
Тютюн сейир бурулад.

Алтын Кюн кёкден джылтырай,
Джерге джылыуун тегед.
Аяз урады, къалтырай,
Гюл ийисни келтиред.

Акъ этегин джыя бютюн,
Къаяладан айырад.
Кёкге чыгъыб джоббу тютюн
Джалкъасын терк къайырад.

Къургъакъны гоккасы чагъад

Айланч-буйланчлада, ташлы сыртлада,
Тиги, джаргамы да болгъан джуртлада,
Хауа иссиди, барама тик ёрге,
Бачханы къазаргъа Къая тюб-тёрге.

Ишлейме, къургъакъны гоккасы чагъад,
Тохтамай юсюмден суу шоркъа агъад.
Къазама, джыяма, гардошну джерден,
Джетеме ингирге, къутулмай терден.

Мадар джокъ тёзёрге, билсегиз аны,
Къайнайды иссиден адамны къаны.
Инджиу мыйысына хатерсиз урад,
Къыппача, чалышлаб, санланы бурад.

Къадау джол ташлада, сынчыкълаб, атлай,
Ауур сагъышланы тохтаусуз къатлай,
Энеме, джолум узакъды, энишгед,
Букъуд нёгерим, келиуу тенгишгед.

Белим, санларым да къаршчы турдула,
Аллай артыкълыкъны хыртха урдула.
Джыйса да буууннга джокълукъну тары,
Ийнан сен энди чыкъмам мен ары.

Салам бер

Салам алейкум,- деб, биз,
Талпыб, салам берейик.
Тюз болсун иннетибиз,
Халал къучакъ керейик.

Ышарыб саламлашсанг,
Джюрек тебед къууаныб.
Чагъарыкъла гюлле акъ,
Насыб от джарыкъ джаныб.

Сейир кюч сеннге келиб,
Джетер ингирге, танга.
Ачар къанатны кериб,
Таза сууаблыкъ джаннга.

Тарлыкъны кенгнге атыб,
Сен эркин хауа солу.
Къалма гюнахха батыб,
Мамыр шохлукъну къору.

Агъад чучхур, джылтырай,
Джуууб къая ташланы.
Аяз урад къалтырай,
Сылай терек башланы.

Салам берген тюлд кыйын,
Джашау джолда тансыкълаб.
Къартны, джашны кёр сыйын,
Джангы кюн бла алгышлаб.

Кёкде барад Ай, озуб,
Заман джетсе ол къайтыр.
Джамагъат разы болуб,
Сеннге кёб алгыш айтыр.

Джаз ала

Джаз алада берекетли булутла,
Суудан толуб, алашатын джюзелле.
Сюймекликни юсюнден кеб умутла
Джюрегими кьозгьаргьа бек сюелле.

Гяхиник да джашилди кюн бетледе,
Къаяладан ырхы суула агьалла.
Бачхала да сюрюлелле элледе,
Ёзенледе сары талла чагьалла.

Кёкню ариу тенгизинде таймаздан
Булут джыйын ары-бери барады.
Ала хапар айталла сейир джаздан,
Джер, сюрюлюб, сабан ызы къарады.

Джаз булутлу болса, джерде битимле
Бек алапат боладыла, дейди халкъ.
Кёк этеди джерге чомарт тигимле,
Излемейди аны ючюн чыртда хакъ.

АШХЫЛЫКЪ

Терен ёзенни терюнден чыгъады,
Чокъуракъ суу, таууш этиб, боркъулдай,
Къая ташха ол ёшюнюн урады,
Кюмюш бюрге, толкъунлары боркъулдай.

Кюн тийгенлей, къууаныб, джылтырайды,
Келеди ол, джырын джырлай узакъдан.
Аяз урса, кюмюш мынчакъ къалтырайды,
Керпеслениб, чыгъа къая тузакъдан.

Толкъунлары бир-бири бла ойнайла,
Нарат чегет анга къарайд ийилиб.
Тамчылары секирелле, чынгайла,
Гокка хансла джагъасына тизилиб.

Таш юсюнден тау шоркъагъа къарайма,
Аны джыры толтурад сау ёзенни.
Табигъатны ариулугъун сынайма,
Къучакълайма таурухлу тегерекни.

**Юзюлсюн зорлукъ
бугъоу**
(учаны тарыгъыуу)

Салам бериб къонакъла,
Таулу джуртха къайтама.
Эс ийигиз джомакъгъа,
Керти джерин айтама.

Дарман ханслы гюл бетде
Гелеу сыртда отлаем.
Нарат, къайын чегетде
Кёзлеу суудан уртлаем.

Къаным къайнаб санымда
Айгъа, Кюннге джетеем,
Булбул джырлаб башымда
Татлы тюшле кёреем.

Къобан сууда джуунуб,
Толкъун сюрюб, джюзеем,
Шоркъала бла къуунуб,
Кюмюш тамчы юзеем.

Алай болуб тургъанлай,
Тынчлыгъымы буздула.
Мылтыкъ бла ургъанлай,
Аягъымдан тутдула.

Къурчлу темир сынджырдан
Чыгъалмады аягъым,
Бошаееле джанымдан
Айырылды туягъым!

Джер да, кёк да къарашыб
Эследиле тарлыкъны,
Джаныуарча талашхан
Кёрдюле мурдарлыкъны.

Бугъоу буууб бойнуму,
Къурч къылыч бла тартдыла.
Юркюб шоркъа къанымдан,
Юйге мыллык атдыла.

Заман озуб арадан
Бычакъла бла сойдула.
Бёрюлеча таулада
Къымыжа этиб къойдула.

Мазаллы бир къазанда
Биширдиле, къайнатыб.
Кече арасы заманда
Шайтан сууну ойнатыб.

Тепсиге миндирдиле,
Тюзлюк, сууаб тас болуб.
Меннге бёрк кийдирдиле,
Сыртым ичгиден толуб.

Айтыб джууукъгъа, тенгнге,
Ишни иймей джомакъгъа.
Джыйылыб келген меннге
Сиз, багъалы къонакъла,

Тюзюне этигиз оноу.
Болгъанма мыдах, джазыкъ,
Юзюлсюн зорлукъ бугъоу,
Шайтан суугъа, тюлме азыкъ.

**Сени кёрген
джыларчад
(учаны халы)**

Юйге игилик деб, база,
Кьонакъ болуб келебиз,
Таулу джюрекден таза,
Исси салам беребиз.

Сени бюгюн халынга,
Сейир болуб къарайбыз.
Сен не дейсе хакъынга?
Алтын ачха санайбыз.

Санасанг а санай бер,
Мюйюзлеринг кюмюш тюл.
Сеннге урад сууукъ тер,
Сюйсенг джыла, суйсенг кюл.

Кюльорге уа къарыу джокъ,
Сени кёрген джыларчад.
Тийгенмиди сеннге окъ?
Къанатынг джокъ учарча.

Уча болса да атынг,
Учалмайын тураса.
Болур сени бир антынг,
Сёзню серге бураса.

Бурма, кьой келишейик,
Тулпарланы кёресе.
Джарашыгу селешейик,
Сен бир ашхы төресе.

Суу бойнунда гарада,
Уллу кьазан асарбыз.
Гокка ханслы талада,
Алгыш этиб ашарбыз.

Тютюн пачка

(баллада)

Тютюн пачка керилиб,
Таза хауа тогъуйду.
Айгъа, джулдузгъа джетиб,
Джерде, кёкде солуйду.

Хазнад дейди тютюнчю,
Багъалатыб, тартады.
Хорлаб юренчек кючю,
Танг атыб, кюн батады.

Кёб адамгъа бёлюнед
Пачка, джангыз болса да,
Джан дарманча кёрюнед
Тютюн, уудан толса да.

Хурджунну теренинден
Мен, сыйланыб, къарайма,
Кече, кюн джюрегимден
Былай айтыб джырлайма:

-Тютюнчюде джокъ саулукъ,
Мени ичгенни сюеме.
Этеме анга джаулукъ,
Ёбгесинде кюеме.

Бронхийни да къралтыб,
Джыртыб, джауун ашайма.
Баурну да саргълтыб,
Джомакъ джуртда джашайма.

Мени ичиб, кюе эсенг,
Бил, кьурутуб барама.
Джашаргъа сюе эсенг,
Тютюн таба кьарама.

Улхучу

Улхучу кёлюн айтыб,
Ашхы сагъышха къайтыб,
Излейд семизни ачыкъ,
Болса да кеси арыкъ.

Дерсни билмейд, деб къарайд,
Улху берлигин марайд.
Къымсыз этед шекиртин,
Даулайды андан эркин.

Билгени къуру хыйлад –
Ачха хурджуннга джыяд
Ол тюзлюкню къурутад,
Ангын, эсин унутад.

Алай этгенлей джашайд,
Харам азыкъны ашайд.
Къуру гюнахд билгени,
Тюлкю ышарыуд кюлгени.

Улху джокъда тил чайнайд,
Кюйюб джан-джанын ашайд.
Кёзден-сёзден окъ атад,
Кирпи кийими къатад.

Эки бетли чырт тоймайд,
Кёзю кёрген джукъ кьоймайд,
Излейд джангы джулкьар зат,
Гюнах этед, ол минг кьат.

Джашлыкъны джыры

Ётгюр къушла керген кибик
Кёклеге къанат,
Биз учабыз джерден мийик,
Хар ким сукъланад.

Биз джюзебиз тенгизледе,
Аламда саулай.
Сабан сюре кенг тюзледе,
Джер юсюн аулай.

Джашлыкъ чагъы, чыкъгъанча гюл,
Сейирди алай,
Хар къайда да тийгенча кюн,
Джашайбыз джырлай.

Къаушатабыз, джауну, урсакъ,
Кючлюд къолубуз.
Биз, биригиб, ёрге турсакъ,
Джарыйд джолубуз.

Биз кёребиз къартыбызны
Сыйын мийикде,
Айтдырабыз атыбызны
Хар тюрлю иште.

Заман учад седиретиб
Джангы ёмюрню.
Джокьду бир кюч тентиретир
Бизни тёлюню.

Джер-ана

Кёрюнеди Къая Къаш,
Гыланч-мыланч айланыб.
Тёгерегим чауул таш,
Булутлагъа байланыб.

Ат джолчукъ ёрге чыгъад,
Къая-Башы, кёк мийик.
Кюзню ашхамы къарад,
Тутдурмагъан бир кийик.

Хансла туралла джашнай,
Урады сейир ийис.
Булутла мылы ташлай,
Джууулады гюл кийиз.

Чокъуракъ суучукъ, агъа,
Сейирлик джырын джырлайд.
Кюнню тюбюнде джагъа
Кече, кюн да тынгылайд.

Къаяла кёкге джете,
Джулдузла джарыкъ джана,
Шоркъала ушакъ эте,
Рахат джукълайд джер-ана.

Ай жарыгъын тегеди

Мийик кёкню теренинден
Ай жарыгъын тегеди,
Къарлы тауну этегинден
Ёзенлеге энеди.

Бек сейирди айны иши,
Ол кёб затха джарайды,
Эслемейди деб киши,
Мыдахланыб къарайды.

Огъай, огъай, болмаз алай,
Бош кёлкъалды болады,
Кёкде тууб, джерге къарай,
Ол насыбдан толады.

Ненча суйген къыз бла джаш,
Бир-бирине тюбеше,
Къарайла, кериб кёз, къаш,
Суймекликни юлеше.

Азмыд джолоучу джерде,
Кече тохтаусуз баргъан.
Сенсе, Ай, мийик кёкден
Джарыкъ тегюб джарытхан.

Джылны сейир чагъы

Чууакъ кёкден джарыкъ кюнню джылыуу,
Ууакъ-ууакъ ёзенлеге тиеди.
Джуртубузну учуннганлай туруу,
Джаз башында джашил кийим киеди.

Токъмакъ чагам мени кьоймай солума
Имбашымдан бачха таба кьарайды.
Узун сабы, таб джараша кьолума,
Рахат эте, джюрегиме джарайды.

Кюн узуну таукел халда ачыла,
Тау аязча хар кулдагъа джетеди.
Сейир тюлмюд, таша кючю чачыла,
Бирин кьоймай, умур-чумур этеди.

Гюл тахтача, таза эте бачханы,
Къурч ауазы сейир макъам береди.
Илячинча, джел къакъдыра, чабханы
Бир кьолумдан бир кьолума келеди.

Нюр чачыла, гоккала да чагъалла,
Чыпчыкъ джырлайд, тюз башымда бурулуб,
Бачхалада кёзлеу суула баралла,
Таш сюммекден баш энишге къурулуб.

Ингир болуб, Минги Тауну башында
Кёк бояла, кюн таякъла баталла.
Кёлекгеле "Алты-Айгъырны" къашында,
Мийик кёкге чакъыргъанча, джаталла.

Ай да чыгъад, джулдузла да джаналла,
Мийикледе, табигъатны ийнакълай,
Ышарылыб, нюр джылыула агъалла,
Кечеги кёк джашил джерни къучакълай.

Таулу къыз

Къарачай шахарда сюелиб турады
Айран гоппаны бла назик къолунда.
Хар келген къонакъны ол эсин бурады
Юч тау ёзенни къошулгъан джолунда.

Халкъыбызны адетин ол билдиреди,
Къарнаш шохлукъну мийикге чакъыра.
Бизге джер-джерден кёб къонакъ келтиреди
Минги Тау къарайды, тёппеси агъара.

Джюзле бла джылла озуб барсала да,
Тас болмай турады бу ашхы адет.
Къонакъла таулада ёмюрю турсала да,
Айтырыкъ тюлдю, алагъа адам: "Кет?"

Таула да, бузла да, суула да, ташла да
Сюйюб къарайла хар келген къонакъгъа,
Джюзджыллыкъ къартла да, кызла да,
джашла да
Къалгъанча тюшюб сейирлик джомакъгъа.

Хош келди айталла, кередиле кёз-къаш да,
Къонакъ келсе, кыш да джарыкъ тиед кюн.
Башха тюрлю ышарады агъач, таш да,
Джашил ханс да кёрюнед, болгъанча гюл.

Джукъланмай джашасын ашхы адет къуру да,
Къонакъ-тюшюн къурумай джуртубуздан.
Юлгю алсын дуня таша, туру да
Къонакъны суйген таулу кызыбыздан.

Ачха

Бирде толу, бирде уа бош,
Бирча турмайды бочха.
Адам болад, джарыкъ, шош
Келиб, кетеди ачха.

Бирле, анга табыныб,
Намысын теблеб кете!
Бирле, анга абыныб,
Тутмакъ төрюне джете.

Мурдарлыкъгъа талпытыб,
Кёблени ол джангылтад.
Зауукълукъгъа алдатыб,
Артда терен батдырад.

Халал тюл эсе хакъынг,
Ачха бютеулей харам.
Уялмаз ючюн халкъынг,
Тюзюуюн джаша, адам.

Таулу джуртну сураты

Къая ранда сейир чагъыб турады,
Тынгылайды, ёзенледе тауушха.
Гюл къарамын чокъуракъгъа бурады,
Салам бере, къарайды тау ауушха.

Чокъуракъ да анга джырлай ойнайды,
Татлы ауазы мийикледен секире
Кюмюш бюрке, толкъунлары къайнайды,
Джагъасында чегет буула ёкюре.

Ёхтем таула, бир-бирине эришиб,
Сюелелле, кёкге джете башлары.
Къанатларын алтын кюннге керишиб,
Джылтырайды къаялары, ташлары.

Джугъутур да тау тёппеден къарайды,
Къараууллукъ эте кийик сюрюуге,
Къарыусузну, онгсузну да джакълайды,
Кёз джетдире хар бир къая кириуге.

Гюл ийис да тёгюлгенлей турады
Чакъырады ариулукъгъа, мийикге.
Бугъойладан салкъын аяз урады,
Акъ булутла атадыла кёлекге.

КЪЫШ

Джел тауладан ауады,
Къыш бурад акъ мыйыкъны.
Къар джауады, джауады
Тохтаусуз сау ыйыкъны.

Тюшелле акъ элекден
Таза сейир хазнала,
Акъ таула тегерекден
Къарайдыла сукълана.

Келедиле бурулуб,
Къар джуммакъла тепсейле,
Кёзле, кёкге къурулуб,
Акъ таурухла излейле.

Къая рандан къашха эчки
Ёзен таба энеди.
Болса да дуния эски,
Джангыча, кёрюнеди.

Джел да туруб тау башлада
Къарны джыйыб тарайды
Къаялада эм башлада
Боран этиб башлайды.

Белиала къяя

Акъ булутла тѣппесине
Джюзюб барыб къонуучу,
Келбет кьоша келбетине
Тюз башында солуучу.

Джити башы кѣк хауада
Адамланы эсин бурад.
Таурух кибик, къар таулада
Акъ тубан да бугъуннганд.

Башынг джити, белинг ала
Таурух джуртда сен сейир тау,
Башха болмай къяя къала,
Хорлаялмаз сени бир джау.

Ыранчыны, сукъландыра,
Сен чакъыра мийикге.
Бир кѣзюуде булутланыб,
Сен ушайса кийикге.

Чокъуракъ кёзлеу

Тау ёзенде, шыбырдай,
Тохтаусуз саркъыб турад,
Сейир джырчыгъын джырлай,
Мени эсими бурад.

Сабий джыламукъ кибик,
Таб-тазады кёзлеучюк.
Андан ичеди кийик,
Къатында ёсед гюлчюк.

Исси болуб, джумарыкъ
Джюджеклери бла келед.
Кюн тегед алтын джарыкъ,
Анга хурметин беред.

Иссилейле сюрюуле,
Узакъ болмайын-андан.
Салкъын къая кириуле
Къарайла мийик таудан.

Мен, сюрюу кюте келиб,
Чыдаялмай сусабдан,
Кенг къучагъымы кериб,
Ичеме чокъуракъдан.

ПАНТЛА
АПЛАЛА

Семенланы Исмаилгъа

Заман уча, джылла баралла саркъыб
Тыйгъыч джокъду дуняда ёмюрлеге
Минги Тауну башында тангла атыб,
Биз къарайбыз сейирсиниб кёклеге.

Эшитиледи сени джырынг мийикде –
Тёгюледи кюмюш чучхур къаядан.
Тынгылайла тау башлада кийикле,
Къуш бала да учады таш уядан.

Къалай сейир алааматдыла таула,
Къууанч эте ёрлейме мен ауушха.
Джырлайдыла «Минги Тауунгу» саула,
Тынгылайла кёк, джер татлы тауушха.

Сен кетсенг да джашаб турад сёз хазнанг,
Халал къуллукъ этеди ол халкъынга.
Кюн батса да, джангыдан атады танг,
Тыйыншлыды эсгериу джыр хакъынга.

2000 дж.

Генерал
(*Махаметланы Солтанга*)

Минги-Тауну ётгюр къушу уяда
Нени кёре, аны этед учууда.
Сени атынг белгилиди дуняда
Къушну киши тыялмайд уучунда.

Хурзук элде туугъанса, тау Кавказда
Айланганса сен кёб тюрлю джерледе,
Уруш этиб кыйын кышлада, джазда
Уллу, гитче шахарлада, элдеде.

Тюзлюк джолунг элтгенди азатлыкъгъа,
Сен баргъанса, джаннган отланы джырыб.
Узун уруш элтгенди узакълыкъгъа,
Къайтханса фашистлени сен кырыб.

Курск тогъай, джана тургъан Сталинград,
Къалгъандыла ёмюрлюкге эсингде,
Уруш джолунгу ахыры Берлиндед,
Къазауатны ызы турад кесингде.

Джараларынг, табла болуб, юсюнге
Заманланы белгилери болгъанлай
Тоб атылыб, джер тебренид тюшюнге
Кече-кюн да джюрегингде Къарачай.

Сен илгениб уянганса кёб кере
Алай а кърч эримейди отлада.
АЛЛАХ болуб тургъанды сеннге төре,
Таш эриген, темир кюйген джоллада.

Буюрулмады сеннге кенгде къалыргъа –
Минги-Тауну кърч къушуна тузакъда,
Салгъандыла шам Кавказда къабыргъа,
Сени атынг белгилиди узакъда.

Кюн чыкыгъанда, Кюн батханда ызларынг,
Сеннге алгыш этгендиле миллетле
Им башлада джаб-джарыкъ джулдузларынг
Джанадыла, джукъланмай иннетлеринг.

Узакъ, сууукъ киши джерде джылларынг
Ётгендиле Авган мийик таулада.
Хар адамны сезиб, джюрек кылларынг,
Сени атынг джашайд бююн саулада.

Сирияда, Москвада тенглеринг
Эсгерелле, сагыналла кече, кюн,
Сен кутхаргъан шахарларынг, эллеринг
Джыламукъла төгелле сени ючюн.

Къарачайны махтауу, тутуругъу,
Хар заманда сени юсюнде кёрюнед.
Башха тюрлюд Минги-Тауну урлугъу,
Джигитлигинг кёб къралгъа бёлюнед.

Миллетинги байрагъы энг, джулдузу,
Айтдыргъанса атын джууукъгъа, кенгнге.
Ушасынла халкъны уланы, кызы
Хар ёмюрге минг джыллыкъда да сеннге.

2003 дж.

Къарачайны закий уланы

Хубийланы Магометге

Айтдыргъанды атын Кавказ тауланы
Джарыкъ фахмунг, сени сейирлик халинг,
Къарачайны джандан суйген уланы,
Акъял тебе, уллу поэт эм алим.

Сени билген, бек таныгъан адамла
Унуталмай туралла, махтау бериб.
Сен юретген джаш тёлюде къаламла
Мийиклеге чыгъалла, къанат кериб.

Сен джашайса джюрекледe, эследе,
Чомарт эди, джюрегинг кибик къолунг.
Сени атынг айтылады дерследе,
Юлгю болуб турады джашау джолунг.

Китаблада, энтда этесе ушакъ,
Кече, кюн да эшитилиб турад джырынг.
Джатхан джеринг болсун кенг эм
джумушакъ,
Нюр джарыкъдан толсун сени къабырынг.

2001 дж.

Хасанланы Фатима

*Алчакъланы Хаджи-Исмайлни къызы
СССР-ни Огъаргъы Советини депутаты
(анамы гитче эгечине)*

Туугъан ёзенинг сени Теберди
Айтылыб турад эртдеден бери.

Джайылгъанд аны махтауу кери:
Дарман хауасы, суулары, джери.

Кёк Тебердини къая бойнунда
Сен ёсе эдинг таула къойнунда.

Сабийлигингде джашнаб баргъанлай,
Къазауат келди бешикден быргъай.

Андан кёб турмай халкъынг узакъда
Кёчюлюб турду, тюшюб тузакъгъа.

Сен да сынадынг гюнахсыз азаб.
Аллынга атладынг, ызынга къараб.

Окъууда, иште джангылмай бардынг,
Туугъан халкъынга кертилей къалдынг.

Баш билим алыб, инженер болдунг,
Кърал оноуда махтаудан толдунг.

Халкъ сени суюд, сен да халкъынгы,
Разы этгенлей тураса аны.

Адамлыкъ, намыс турад юсюнде,
Ашхылыкъ джашайд кенг джюрегингде.

Сенде адетни, адебни ызы,
Сау Къарачайны махтаулу кызы.

Тилейме санга саулуку эм насыб,
Юйюнгю турсун кёб къууанч басыб.

Этген муратынг бютеулей толсун,
Сенича кызы халкъны кёб болсун.

2000 дж.

Шохлукъ

*Къ ЧКЪУ филология институтуну директору
Летшокъланы Хасаннга*

Эртделеден барды сейир сёз, джазма,
Хар адамгъа бериб тургъан тин токълукъ.
Сау дуняда кериллик алтын хазна
Джашау тамал оюлмазлыкъ кюч-шохлукъ.

Ол бар джерде джарыкъ тиед бизге кюн,
Къууандырад шох халкъланы мамырлыкъ.
Сейир джашнаб, ариу чагъад кёкен, гюл,
Джашаб турад джюрекледен, сабырлыкъ.

Сен халкъынга этесе халал къуллукъ,
Мийик тутаса адетин, сыйын аны.
Хар миллетге боласа къарнаш, джууукъ,
Шохларынгы кёбдю тергеусюз саны.

Тюзлюк джаяды джылы ышарыуунг,
Акъыл себе тегерекге сёзлеринг.
Халкъынг бла байланыбды джашауунг,
Миллетинги ийнакълай ётгюр кёзлеринг.

Чомартлы, халал сеннге сый берилед,
Джарыгъы тиеди нюрлю таланы.
Кенг къулачынг тюзлюк джолгъа керилед,
Сен тёрюсе къарнаш, шохлукъ къаланы.

Халкынг бла, джуртунг бла
этесе ушакъ

*Къарачай районну башчысы
Салпагъарланы Эльдаргъа*

Халкъда айтылады огъурлу атынг,
Туугъанса, тау Кавказны ёзенинде.
Берекет беред урунууда хатынг,
Сейирлик джуртну гюллю джеринде.

Туууб ёсгенсе сен къушлу уяда,
Халкъны халал уланларыны бири.
Ашхы юлгюню джаяса дунияда,
Джашайса таулуча таулада тири.

Кёрюнеди ишинг, джыл чакъ бетледе,
Сезесе сууабны кенг магъанасын.
Сыйынг сакъланады кёб джюрекледе,
Керти адамлыкъны билесе багъасын.

Онгсузгъа джюрегинги гюлю чагъад,
Къарайса мийик джуддузлагъа, Айгъа.
Джарлыны чучхурунг джарасын багъад,
Къышны сууугъун ушатаса джайгъа.

Сокъмакъ джоллада, къаялы тарлада,
Алгъа бараса, къанат кериб кенгнге.
Атынг айтылад джомакълы таулада,
Къолунгу узата джууукъгъа, тенгнге.

Джашайса мамыр джуртунгда кёллениб,
Алгыш этиученсе хар атхан тангнга.
Джарыкъ тегюледи нюрге бёлениб,
Таулада булбул джырлайды саннга

Ашхы сезимле толуб джюрегингде,
Кюнден кюннге болалла джумушакъ.
Асыл, намыс да джашайдыла сенде,
Халкынг бла, джуртунг бла этесе ушакъ.

Джарыкъды сууаб

джолунг

*Абу-Ханифа атлы Къарачай-Черкес
Ислам институтну ректору
Бостанланы Исмаил хаджиге*

Къуллукъ этген Аллахха,
Билиб Аны бирлигин.
Тюбемез бир палахха,
Сыйлагъан келечисин.

Ислам динни джоругъун,
Багъалатыб, сакълагъан,
Мухамматны умметин
Джер джюзюнде джакълагъан.

Этеди сууаб къуллукъ
Джарыкъ боллукъду джолу,
Джаяды ашхы къорлукъ,
Чомартды огъур къолу.

Ислам динде нюр хазна
Гюнах, сууаб айырыу.
Къуран-сейирлик джазма,
Муслиман алад къарыу.

Береди факъырагъа
Садакъа чомарт къолунг.
Сен-юлгю адамлагъа,
Джарыкъды сууаб джолунг.

АШХЫЛЫКЪ

*Къарачай шахарны мэрини
1-чи заместители
Лепшокъланы Хаджи-Исламгъа*

Сен ашхылыкъны, тау халаллыкъны
Сюесе, юлгюсю болгъанлай.
Джашаб келесе, сен адамлыкъны
Сейирлик кючюнден толгъанлай.

Сен къартны, джашны, къуру да сыйлаб,
Этиб тураса дайым болушлукъ.
Сакъатны, ёксюзню келесе джокълаб,
Халкъла бла джюрютесе шохлукъ.

Сюесе джерин туугъан халкъынгы,
Багъалатаса адетин, джырын,
Ишлеб, ашайса халал хакъынгы,
Джандыра сууаблыкъны джулдузун.

Окъуйса китаб сен: назму, хапар,
Къууанч этесе, таулань кёрюб.
Ёссе сюесе Къарачай шахар,
Кече да, кюн да анга эс бёлюб.

Ыразыдыла адамла саннга,
Унутулмайды, тауда адамлыкъ.
Игилик теджей сен хар бир джаннга,
Къуллукъ этесе. Джолунг-джарыкълыкъ!

Къарнашлыкъны кюню тиеди

*Къарачай-Черкес кърал
университетни проректору
Къумукълуланы Джамалгъа*

Къобан сууну джагъасында туугъанса,
Чокъуракъ бла нюр бетинги джуугъанса.
Тенгинг, шохунг сеннге салам иеди,
Къарнашлыкъны кюню джарыкъ тиеди.

Сен терсликге бойсунмайын джыкъгъанса,
Билим таугъа къанатланыб чыкъгъанса.
Джуртунг ючюн къайгъыраса, кюесе,
Тау халкъынгы джанынгдан бек сюесе.

Урунууда арымагъан адамса,
Миллет суйген сен бир ашхы уланса.
Игилеге сен бюсюреу этесе,
Халкъ къууанса муратынга джетесе.

Инджилгеннге болушаса, джарайса,
Келлик кюннге таукеллениб къарайса.
Ашхы адет, намыс тутхан джолунгду,
Чомартлыкъгъа ачыкъ тургъан къолунгду.

Джигерлигинг, сени сыйынг мийикди,
Тырмашыуунг учунган акъ кийикди.
Боллукъ ишлени алгъаракъ сезесе,
Тюзлюк тутхан сен бир ашхы тересе.

Тюз иннетинг оюлмазлыкъ кепюрдю.
Сен джашагъан сынама болгъан ёмюрдю.
Артыкълыкъгъа талмаз кючюнг къатылады,
Игилик бла атынг, сыйынг айтылады.

Шохлукъну къанатлары

*Доммай посёлокну башчысы
Байрамукъланы Умар-Алийге*

Ёхтем тауланы сен керти уланы,
Ашхыны, тюзлюкню керти ёкюлю.
Джакълайса махтаулу бютеу халкъланы,
Сени сыйлайла къартла, джаш тёлю.

Джюрек джылыуунг бла къонакъ джарытхан,
Джайылыб, шохлукъну, джырны байрагъы.
Туугъан джуртунгу кенгнге танытхан,
Сен башхала ючюн этесе къайгъы.

Доммайны чучхуру, гюрюлдеб, агъад,
Къууаныб къарайса джашнагъан джайгъа.
Къанат кересе, мамырлыкъ гюл чагъад,
Къол узатаса, толгъан кюмюш Айгъа.

Адамлыгъынг, къууатлы хазнанг басыб,
Джарыкъ тегедиле джюрек мийикле.
Онгуз джарыйды, бериледи насыб,
Шош ёзенде джайлай джурла, кийикле.

Ашхы адет, намыс сени юсюнгдед,
Къарнашлыкъ, шохлукъ чучхурну къайната.
Миллетге къуллукъ этиу хар кюнюнгдед,
Тураса, сууабны кючюн ойната.

Мамыр халкъ джашайды джомакъ талада,
Сейирлик таулары уясы тёрде.
Къулачынгы кересе Доммай къалада,
Келген къонакъны сыйлайса джерингде.

Учады заман, терк саркъалла джылла,
Тюрленмей турады таурухлу хатынг.
Эсингде джашайла халкъынг бла джырла,
Сыйлыды, огъурлуд таулада атынг.

Джашайла таула сени джюрегингде

*Налогла бла кюрешген кьуллукъну
полковниги Халкёчланы Борисге*

Орналгъанды Къобан сууну бойнунда
Къарт-Джурт элинг Минги-Тауну тюбюнде.
Алтын Кюн бла булутланы кьойнунда
Джашайла таула сени джюрегингде.

Къарачай халкъ, киши джерге кысталыб
Сен туугъанса узакъ кьазах тюзледе,
Термилиуде, тансыкълыкъда таралыб,
Джашагъанды тау Кавказ джюрегингде.

Тюзлюк кюню кёб турса да булутда,
Келди заман азат кьанатын кере.
Сен сакъладынг сейир, ашхы умутла
Тёжюм болуб санга огъурлу төре.

Сен кьайтдынг халкъынг бла джуртунга,
Сейирсиндинг, ийнакъладынг джеринги.
Тау ёзенде сен джетдинг умутунга,
Бауурланыб кьучакъладынг элинги.

Гюлле чакъгъан, аяз кьакъгъан ёзенде
Ётгендиле сабийлигинг, джашлыгъынг.
Сюйген халкъынг джашайд алтын гёзенде,
Акъ булутла болуб сени башлыгъынг.

Адамлыгъынг, халаллыгъынг – мийик – тау,
Болушаса сакъятлагъа, ёксюзге.
Сени сыйлайд хар таныгъан, бютеу сау,
Белгилиди атынг таугъа эм тюзге.

Аны ючюн халкъ этеди бюсюреу,
Ашхы шартла турадыла юсюнгде.
Къыйын кюнде джокъду сенде тентиреу,
Джашайла таула сени джюрегингде.

БУЛБУЛЛА
ДЖЫРЛАЙЛА

Булбулла джырлайла

Танг аласында джарыкъ джулдузла
Мийик таулагъа къарайла.
Зауукъ этелле джашла бла кызла,
Булбулла татлы джырлайла.

Кириш къаядан кюмюш чучхурла,
Секире, кызыу къайнайла.
Насыбха батыб гюллю талала,
Булбулла татлы джырлайла.

Гюл ийис этген салкъын аязла,
Къутас чачланы сылайла.
Сейир, алаамат таулада джазла,
Булбулла татлы джырлайла.

Сюйген джюрекле бу сейир чакъда,
Бир-бирин излеб, джокълайла.
Эштиледиле кенгде, узакъда,
Булбулла татлы джырлайла.

Мамырлыкъ джерде, Къарачай джуртда
Къонакъны суйюб сыйлайла.
Таурух, джомакъча, табигъат хатда
Булбулла татлы джырлайла.

Къатымда болсанг

Сен манга ышарсанг, къанатынгы къагъыб,
Сюймеклигынг тийсе Кюн болуб.
Дуния кёрюнеди гюл кибик чагъыб,
Джюрегим тебрейди насыбдан толуб.

Джер да джашнайды, туугъанча джангы,
Тау да, тюз да сейир тюрсюн алад.
Минги-Тау кёрюнед тюрбюнде тангны,
Чокъуракъ Къобан шоркъулдаб барад.

Шош хауада сюймеклик, бурулуб, джюзед,
Шоркъаны толкъунунда джылтырай.
Къалын чегет да къууанч хапар тизед,
Булбул тилде джашил джырын джырлай.

Сени сюйдюм джюрегим бла, кел, сюйюне,
Джулдузду кёзюнг, къарады къашынг.
Уллу къууанч, насыб бер мени юйюме,
Сюймеклик болсун сезиминг, ашынг.

Джашау, ачыкъ джомакъча, кёрюнед меннге,
Сен, джан нёгерим, къатымда болсанг.
Къууанч да къанатларын къагъады кенгнге,
Сюйюм тёге, сен мени бла турсанг

Сюймеклик къар джауады

Акъ хазнасы бурулуб келеди кёкден,
Акъ таурухча сейир джауады къар.
Джумушакъ джерге тюшедиле мийикден,
Къар кесеклеге кёк болгъанча тар.

Тюшелле кызыланы ариу бетлерине,
Татлы къонуш излеб кысылыргъа.
Къонакъ болургъа кызыны кирпичлерине,
Бек сюеме барыб джылыныргъа.

Анхам болса да кёрюнеди эртден,
Тийиб келгенча джазгъы джылы Кюн.
Кёзюмю кыссам акъ къанат кёкден,
Сюймекликден толтурад джерни юсюн.

Учама къууаныб узакъ джуртлагъа,
Андан сюймекликни джылыуу келед.
Узалад сезимим джарыкъ джулдузлагъа,
Чакъырад тохтаусуз мени джер этек.

Бу сейир тамаша джырлагъанча булбул,
Минги-Тауну башы бла джюзюб барад Ай.
Сюймеклик джарытады, чакъдырады, хар джыл,
Тенгизи чайкъалады болмай сай.

Саласа кьюуат

Джюрегим сени кёрюрге сюед,
Тюбешалмасакъ, кыйналыб кюед,
Сеннге тансыкълыкъ сезимин беред,
Джылы кьанатын, кьучагъын керед.

Баргъан джеринге саласа кьюуат,
Сезим чучхурунг тазалаб, джууад.
Учундурады мени джерлетиб,
Джюрек тёрюне мийик ёрлетиб.

Барад шоркьулдаб чокьуракъ сууунг,
Гюллю талада ойнайды бууунг.
Ариулукъ, сейирлик кьучакълаб ёсген,
Джюрек макъамынг джулдюзгъа джетген.

Ачыкъ кёрюнед дун-дуния меннге,
Джюрегим талпыб учунад сеннге.
Излейме ангынгы татлы джылыуун,
Сюймеклик шоркьангы толкьун буруун.

Мийик суймеклик

Юй шорбатда джазгы къарылгъашча
Джюрегимде уя салгъанд суймеклик.
Джай сыртда джашнагъан гоккача,
Джюрегимде чагъыб турад суймеклик.

Насыб джулдузну джарыкъ джандыраса
Булбул джырлагъанча сейир суймеклик.
Джаш джюрегими къууандырады
Кюн таякъладан джылы суймеклик.

Сен келесе, тангны джарыгъыча
Сезим джолла бла керти суймеклик.
Джаз къарылгъачны къууанч джырыча,
Татлы, джумушакъ, назик суймеклик.

Ёмюрлюк нёгер меннге болгъанса
Джашау тёрюмде таза суймеклик.
Сен тынчлыгъымы бютеу алгъанса,
Чолпан джулдузча мийик суймеклик.

Джарыкъ тиед Кюн

Баллада

Нюр тегюле бетингден,
Сен къарадынг кезюме.
Чырт кетмейсе эсимден,
Тынгылайса сезюме.

Хыны аяз джукълады,
Гюлле сейир чакъдыла.
Джылы сезим джокълады,
Бал тамчыла акъдыла.

Булбулчукъ, джырын белюб,
Бизни таба къарады.
Чокъуракъ суучукъ керюб,
Сюйген кез бла марады.

Тауланы джулдузлары,
Мийикден ийнакълалла.
Къууанчны къанатлары,
Джумушакъ къучакълалла.

Кёб ашхы умутланы,
Джюрек излейд айтыргъа,
Айлаб узакъ джуртланы,
Сени аллынга къайтыргъа.

Кёксюл кьобан, джылтырай,
Кюмюш тамчыла бюркед.
Толкьун келед, шоркьулдай,
Джур джагъасында юркед.

Джарыб келеди алам.
Чагъад суймеклик гюлюм.
Талпыйд джазаргъа къалам,
Тиеди джарыкъ кюнюм.

Джаягъынга тиеме

Джазгъы кюнню таягъы бла
Тансыкъ салам иеме.
Алтын гюлню джаягъы бла
Джаягъынга тиеме.

Учхан суула джырлайла,
Кюмюш тамчыла бюрке.
Тау аязла сылайла
Сени, эшмеги теше.

Таш, агъач да къарайды,
Сыфатынгдан кёз алмай.
Джюрек излейд, тарайды,
Кюед, сенсиз, тёзалмай.

Муратыма джетеме-
Аллаххады бюсюреу.
Сеннге мен джыр этеме,
Эжиу этед кюкюреу.

Сюймекликни кюзгюсю

Минги-Тауну тѣппесине чыгъаса,
Джюрегиме сен балхамны джагъаса,
Нюр сыфатынг кетмей турад эсимден,
Ийнан, сени бек сюеме кесимден.

Татлы булбул ауазында джырлайды,
Кѣз къарамынг дунияны ийнакълайды,
Кесинге бургъанса бютеу ангымы,
Джарыкъ этиб, атдыраса тангымы.

Ариу гюлюнг чагъады, ачылады,
Андан меннге нюр джарыкъ чачылады,
Сен чырайны джер юсюнде юлгюсю,
Сюймекликни накъут-налмаз кюзгюсю.

Батмазлыкъ кюнюм

Тансыкъ болуб мен сеннге
Ашыгъама кёрюрге.
Кетме, джаным, сен кеннге,
Сенсе кюнюм ёмюрге.

Сен кёрюнсенг, джукъланад,
Тенг болалмай, толгъан Ай.
Кюн да сеннге сукъланад,
Мийикден тохтаб къарай.

Булбулну унутдурад
Татлы ауазынг сени.
Атынгы айтыб турад
Къызгъан джюрегим мени.

Сен чагъаса къыш эм джай,
Мени сейрлик гюлюм,
Джашайма сеннге джырлай,
Мени батмазлыкъ кюнюм.

Таулада кызыл джилегим

Сен кечеде, кюнде мени джюрегими джарыгыса,
татлы джилегим,
Чолпан кезлеринги джылыуу, мени суюмеклик джиб
бла байлайды, танг белгим.
Сени керсем джанамы акъ гюлю чагыб, отда
джанама толган Айым.
Суюмеклигинги инджили кьаласыны терюн излейме,
сейир джайым.
Сен меннге кьарасанг, кьууаннгандан джюрегим
учунады, тау булбулум.
Суюмеклигинги шынкьарт оту, Кюн болуб, тауланы
джарытады, шаркь джулдузум.
Субай санларынгы, сезимлерими кьоллары
кьучакьлайла, бал тамчым.
Джюрегими назик кьылыса, эсимде турлукьса, ариу
кьубулчагьым.
Джюрегим тынчлыкь табалмайды сени кезлеринги
кермесем, алтын кьанатлым.
Тюз иннетинг мени джашау тамалымды, таулада
кызыл джилегим.

ДЖУЛДУЗЛА
ДЖАНАДЫЛА

Шохлукъну, къарнашлыкъны шахары

Къарачай шахар, къыщ,
джай да тюрсюнюн
тюрлендирмеге н кюмюш

башлы Минги Таудан, толкъунлары бир-бири юсюне
къуюла шоркъулдаб келген кем-кёк Къобан бла,
мийикледе таууш этиб зынгырдагъан чучхурла бла
байланыб, джагъалада ёсген ариу гюллени
ийнакълай саркъгъан чокъуракъ Теберди суу,
къучакълашыб бир-бирине къошулгъан джерде,
джомакълы гюллю талада орналгъанды.

Аны джашил парклары, шоркъа суулары,
кюмюш тамчыла бюркген фонтанлары, субай
наратлары, кёб этажлы юйлери, асфальт тёшелген
ариу, кенг орамлары, дарман ийисли таза хауасы,
урунууну, шохлукъну суйген джамагъаты,
рахатлыкъны, мамырлыкъны джюреклеге
орнатадыла.

Бу тегерекде ашхылыкъ уяланнганы хакъды.
Узакъ кетген джити баш сынджыр таулары, солум
кырдыклы гоккалы ёзенлени, къууатлы чегетлени
башларында чууакъ кёкню мийигинде акъ булутла
оюн этедиле. Накъут-налмазча джылтырагъан
таурухлу джуртну джюрегинде орналгъан
миллетими ара багъанасы, халкъым атлы Къарачай
шахарыма, тарихни алтын джулдузуна, быйыл 80
джыл толады. Ол, къонагъын, джууугъун, танышын

къучакълаб, бери келген хар инсаннга джылы къарам бурганлай турады.

Къарачай-Черкес Республикада магъанасы бла экинчи орунну алган тау сахарны тарих ызы узакъ болмасада, теренди, байды. Къарачайлыла, мамырлыкъны, шохлукъну, тазалыкъны, урунууну, къонакъны суйгенлери бла биргелей, ариу халини, адетни, намысны, мийик культураны дараджасын ёсдюредиле.

Бу сейирлик шахар 1926-чы джыл ишлениб башланганды. Къартланы айтханларына кёре, сахарны къалайда салынныгыны оноуун партияны Шимал-Кавказ комитетини биринчи секретары Анастас Иванович Микоян бла Къарачай облысполкомну биринчи председатели Гюрджюланы Алийни джашы Къурман этгендиле. Табигъатны ариу джеринде, мийик джитилени арасында алай бла ишлениб тебрегендиле аны биринчи мекамлары-административ юйлери, школу, больницасы, почта пункту, "Минги Тау" атлы къонакъ ююю, дагыда башха затлары.

1927-чи джыл июлну 17-де Ючкекенде бардырылган джыйылыуда Къарачайны аралыгына Микоян-Шахар деб атарга бегим алынады. Аны тамалында 1927-чи джыл ноябрны 7-де къарачай халкъны биринчи сахары ачылады. Ол кюн, адамланы айтханларына кёре, документли киножурнал, китабла билдиргенден, уллу къууанч болганды. Къобан, Теберди, Мара ёзенледен, башха джерледен келген таулула бла къонакъла, аланы арасында белгили кърал оноучула Анастас Иванович Микоян,

крайсполкомну миллет Советини тамадасы Алийланы Джашыуну джашы Умар, дагъыда башхала болгъандыла. Шахарны къабакъ эшигине тартылыб тургъан джибек лентаны къылычы бла Гюрджюланы Къурман кесгенди.

Андан бери арадан 80 джыл ётдю, кёб зат тюрленгенди. Тёлле бири-бирин ауушдургъандыла. Алай а Къарачай шахарны тамалын салгъанла бюгюн да халкъны эсиндедиле. Аны Ростовдан, Краснодардан, Армавирден, Ставропольдан, Бештаудан, Черкесскеден, башха шахарладан, элледен келген адамла ишлегендиле. Къурулушну баш инженери къуллукъну Герюкланы Алий-Солтан толтургъанды. Фахмулу, сынамлы таулугъа джууаблы ишинде талай къарнаш халкъны келечиси болушханды.

Егор Атаянц, Шайлыланы Тау-Солтан, Джантеланы Ильяс, дагъыда кёбле шахарны биринчи къурулушчулары болгъандыла.

Егор Атаянц 1965-чи джыл айтханды:

-Микоян-Шахарны къурулуш иши тири джорюш алгъан эди. Кёб миллетни адамы эгеч, къарнаш болуб къууаныб ишлей эди. Гюрджюланы Къурман къарачай халкъны керти уланы барыбызны да бирикдириб, не этеригибизни айтыб, бизни учундуруб тура эди. Танг джарыгъынчы къурулушха келиб, озгъан кюн не этилгенине къараб, ышарашара, бизни бла ишлеб башлай эди. Ол ары-тала билмеген, башхала ючюн терен къайгыргъан, уллу адамлыгъы, ишленмеклиги болгъан инсан эди.

Ма алай халкъла арасы къарнашлыкъны, шохлукъну тамалында салыныб башлангандыла

шахарны биринчи мекамлары.

Шахарда орта школ /директору Мекулов Алексей/, медучилище /директору Баучуланы Аубекир/, артхаракъда педтехникум, педрабфак /директору Къаракетланы Исмаил/ ишлеб башлагъандыла. 1938-чи джыл устазлыкъ институт ачылады /директору Леонов Иван болгъанды/. 1940-чы джыл ол пединститутха бурулады. Окъуу заведениелени биринчи устазлары Нечесов Эфим, Жарихин Андрей, Абазалыланы Локъман, Огрынский Петр Къарачайда унутулмагъандыла. Шахарны больницасында ишлеген биринчи врачла Баскаев Петр, Джанкёзланы Магомет, Биджиланы Асхат, дагъыда башхала болгъандыла. "Красный Карачай", "Къызыл Къарачай" газетле чыкыгъандыла. Джыр, тепсеу кърал ансамбль, китаб издательство, музей, джазыгучуланы Союзу ишлегендиле. Къарачай халкъны джазма литературасыны тамалын къурагъанланы атлары да бу шахар бла байламлыдыла. Ала – Аппаланы Хасан, Къаракетланы Исса, Ёртенланы Азрет, Байкъулланы Даут, Биджиланы Асхат, Орусланы Махамет, Бостанланы Хасан, Борлакъланы Тохтар, Къочхарланы Алий-Солтан, Къочхарланы Къасбот, Семенланы Исмаил, Байрамукъланы Халимат, Хубийланы Осман, – Къарачайны махтауудула.

Культураны, искусствону ёсюмюне уллу юлюш къошхандыла биринчи драматургубуз, уста тепсеучю, поэт, музыкант, художник Эбзеланы Шахарбий, фахмулу къобузчубуз Къулланы Аубекир, драматург, музыкант Гебенланы Имаутдин, дагъыда башхала.

Уллу Ата джурт къазауатха дери къарачайны

кърал тепсеу ансамблинде атларын махтау бла айтдыргъандыла РСФСР-ни махтаулу артисти Чомаланы Джандыу, Ортабайланы Казим, Алчакъланы Ахмат, Семенланы Кёгала, Холамлыланы Солтан-дагъыда кёбле. Алай бла шахарда культура, медицина, халкъ окъуу, промышленность ёсе баргъандыла. Къарачайдан врачла, поэтле, аграномла, инженерле, спортчула, устазла, башха устала чыкыгъандыла.

Шахар джашнаб баргъанлай, 1941-чи джыл Уллу Ата джурт къазауатны къара къанатлары Джуртубузну басадыла. Рахат, джашау бузулады. 1942-чи джыл августну 8-де немцала Микоян-Шахаргъа киредиле. Партия бла совет къуллукъчуланы башламчылыкълары бла таулуладан партизан отрядла къураладыла. Урушланы биринде партияны Къарачай обкомуну биринчи секретары Романчук Максим "Мститель" деген партизан отрядда Доммай талада асланча сермешиб ёледи. Шахарны биринчи номерли орта школуну сохтасы Юрченко Дима да былайда джигитлик кёргюзюб джан бергенди. Чагъарланы Магомет, Томилов Геннадий, Глоуланы Харун башхала да урушда къаты сермешгендиле. Аны тышында Къарачай шахарны джигит уланлары къазауатда СССР-ни кёб джеринде батырлыкъ этгендиле. Сёз ючюн, капитан Къасайланы Осман, 121-чи партизан полкнуну командири болуб, Белоруссияны чегетлеринде фашистле бда джигит сермешгенди, гвардиячы полковник Багъатырланы Харун, танка бригаданы командири, Днепр сууну уруш этиб ётгенди, таулула экиси да "Совет Союзну Джигити" деген атха ие

болгъандыла. Алай сыйлы ат тегейлиле Бутаев Георгий бла Казаев Александрга, оруслу Меркулов Иванга да берилгенди. Къарачай шахардан СССР-ни, Россияны джигитлери болуб Бадахланы Хамзат, Ёзденланы Дугербий, башха сыйлы саугъаланы алыб Кадагазов Хамит, Каргинов Трофим, Поспелов Михаил, Хапаланы Абдул, Батчаланы Мудалиф, Чеккуланы Азрет, Темиров Хаджи-Мусса, дагъыда башхала атларын махтау бла айтдыргъндыла. Шахарны кызылары бла джашлары джигерликни юлгюлерин иш фронтда да кёргюзгендиле. Къарачайда "Социалист Урунууну Джигити" деген атны биринчи болуб Шидакъланы Патия, Дугужева Марджан, Ёзденланы Добай, дагъыда башхала алгъандыла.

1943-чю джыл ноябрны 2-нде къарачай халкъ джашаб тургъан джеринден Къазахстан бла Орта Азияга кёчюрюледи. Ол заманда шахарны атын тюрлендириб, анга Клухорий атайдыла, кесин да Грузияга къошадыла. Алай а заман тюзлюкню орнуна салады: 1957-чи джыл къарачайлыла туугъан джуртларына къайтадыла. Ол джыл январны тогъузунда СССР-ни Правительствосуну оноуу бла Къарачай-Черкес автоном область къуралады. Шахарны атына Карачаевск аталады. Джылла оздула. Къарачай-Черкес автоном область республикага бурулду. Къарачай шахар да аны экинчи культура аралыгына саналады. Бюгюнлюкде ол кесичаланы арасында Шимал Кавказда, таб, саулай Россияда да махтау бла айтылады. Социал-экономика, окъуу, спорт, культура, саулукъ сакълау-къайсы санагъатны

алыб къарасанг да джетишимлери къууанырча уллудула. Мында дунягъа атлары айтылгъа спортчула, джырчыла, тепсеучюле ёсгендиле.

Бюгюнлюкде Къарачай шахар бютеу къарачай халкъны байлыгъыды, культура, тин аралыгъыды. Ол себебден къайсы къарачайлыны да джюрегине балча джагъылады аны аты, кёлюн кёлтюреди, учундурады. Шахарчыланы кеслерине уа ол алтын къалады. Къарачай-Черкесияны халкъ поэти Хубийланы Назир айтханлай, "джарыкъ айыды, джылы кюнюдю".

-Бу берекетге, хурметге къарачы., -дейди Назир Хубий улу, тегерегин къолу бла кергюзе .-Джюрегим къууанады. Орта Азиядан къайтханлы мында джашайма. Тюрлениулени – иги джанына тюрлениулени кёрюб къууанама. Шахар ёсгенди. Аны ишлеген адамла бюгюнню халын кёрселе, сейир-тамаша болур эдиле. Мийик юйле, заводла, университет, алтын ай, джулдуз суратлы меджгит, эсгертмеле, паркла... Ёсериги уа аллындады - къаялагъа, тау къабыргъалагъа да ёрлеб, таурухха ушарыгъына ийнанама. Бюгюнден эсе таза да, келбетли да боллугъуна. Алания оюлгъанлы, бизни халкъны бу биринчи шахарыды. Энтда башха шахарла къошула келедиле. Ёзге, Къарачай шахар биринчилей къаллыкъды. Ол джылы бла алкъын джашды. Алай а кесини атын кенгнге айтдыралгъанды. Аны махтаулу этген а, адамларыдыла-джигитлери, артистлери, поэтлери, суратчылары, студентлери, спортчулары. "Шохлукъ" "Аламат", "Чолпан", "Алания", "Аяз", "Доммай" тепсеу, джыр ансамбллери, не уллу

шахарынгы сахнасына чыкьсала да бет джарыкьлы болуб кьайтадыла. Дунияны чемпионлары болгьан геджеблери уа! "Кьарачай сахар энчи сыры, тахсасы болгьан сахарды" дейдиле тышындан келген кьонакьла.

Экономикада джетишимлери ючюн, ол Бютеуроссия конкурсда хорлаб "Алтын сом" деген эч бла саугьаланнганды, деб бошайды сёзюн Х.Назир.

Кьарачай сахарда 40 мингнге джууукь адам джашайды. Мында баш билим берген беш институт, университет ишлейдиле. Ала Пятигорскедеги технология университетни, Армавирдеги лингвистика институтну, Ленинграддагы гуманитар университетни, Ростовдагы халкь мюлк институтну филиаллары бла Кьарачай-Черкес кьрал университетдиле.

Кьарачай-Черкес кьрал университетде тогьуз факультет, кьошакь билим берген институт ишлейдиле. Ала 23 тюрлю усталыкь бередила. Университетде аспирантура да ачылгьанды. Шахарда 13 кюндюзгю школ, 13 сабий сад, Джарыкьлыкьны кьаласы, сабий чыгьармачылыкьны аралыгьы, 300 тюкен, 13 бёлюмю болгьан алакат больница, эки поликлиника, юч базар, юч банк, почта, ётмек заводла, "Камос" фирма, сыра чыгьарыучу завод, "Фатон" ЗАО, "Аквагор" ЗАО, дагыда башха учреждениеле бла предприятиеле бардыла. СССР-ни Джигитлери Багьатырланы Харуннга, Меркулов Иваннга, генерал-полковник Махаметланы Солтаннга, Россияны джигити Бадахланы Хамзатха, Гюрджюланы Кьурманнга, Кьочхарланы Кьасботха

эсгертмеле салынгандыла. Поэзияны джанын айтсам,
шахар кёб поэтни творчествогъа учундургъанды. Анга
мийик чыгъармаларын атагъандыла поэтле Семенланы
Исмаил, Къулийланы Къайсын, Хубийланы Осман,
Доризо Николай, Сюйюнчланы Азамат, Хубийланы
Назир, Акъбайланы Азрет, Кечерукъланы Байдымат,
Семенланы Азрет, Абайханланы Насу, Батчаланы
Али-Мурат, Батчаланы Башир дагъыда башхала.
Джылдан джылгъа шахарны джазычулары,
суратчылары, журналистлери, музыкантлары,
артистлери, спортчулары, медицина къуллукъчулары
кёбден-кёб бола келедиле. Алай бла интернационал
шохлукъну, къарнашлыкъны шахары ёсюб, дуниягъа
кенг белгили бола барады.

Узакъ болсун ёмюрюнг, Къарачай шахар.
Насыблы бол!

Адамлагъа къайгырыу - джашаууну тамалыды

Къарачай-Черкес Республиканы белгили кърал, джамагъат къуллукъчусу Хапчаланы Юсуфну джашы Салых джууаблы ишин юлгюлю толтургъанлай барады. Инджилгеннге, онгсузгъа джурегини теренинден къайгырырады. Ол бусагъатда республикабызны парламенти мандат ишлерини, регламентни, информация политиканы юслеринден комитетни председателиди. КъЧР-ни Президентинде миллетлени юсюнден Советни члени болуб, Къарачай-Черкесияны халкъларыны арасында миллет бирлешликни шохлукъну, къарнашлыкъны бегиitude тири ишле бардырады. Парламентаризмде орун алгъан проблемаланы юслеринден джазылгъан гёрт китабны авторуду. Публистика материаллары республика ара басмада басмаланганлай турадыла. Арт он джылны ичинде С.Хапча улу республиканы Халкъ Джыйылыуу чыгъаргъан "Парламентский вестник" деген печать изданияны /бюллетенини редакторуду.

Къыбыла Россия Парламентни Ассоциациясыны председателини заместителиди. Ол ассоциацияны ишине тири къошулады. Россияны джазыучуларыны,

журналистлерини Союзларыны члениди. "КъЧР-ни махтаулу журналисти, "КъЧР-ни кърал къуллугъуну махтаулу къуллукъчусу" деген сыйлы атланы джюрютеди. Кёб хурмет грамотасы, кърал саугъасы барды. Ол уллу адамлыгъы, ишленмеклиги керти, тюз иннети, миллетликлерин айырмай адамлагъа болуша билгени ючюн, республикабызны халкъларындан мийик сый табады. Бусагъатда Черкесск шахарда джашайды. Юй бичеси Хапчаланы Тамара Ростов университетни тауусуб республикабызны ара библиотекасында ишлейди. Джашы Даулет Къарачай-Черкес технология академияны битдириб, "Мегафон" фирмада урунады.

Салых Хапча улу 1947-чи джыл мартны 15-де Къыргъызияны Талас районунда Юсуфну урунууну суйген ашхы юйдегисинде туугъанды. Атасы Юсуф дин ахлу адам болгъанды. Уллу Ата джурт къазауатда кёзлери къарыусуз болуб къайтханы себебли, иги кёрмегенди. Алай болса да ол, сураланы, аятланы азбар айтханлай тургъанды. Юсуф Къуранны азбар билгенди. Ол сыйлы китабны джер-джеринден бир-эки сёз окъулса, андан арысы джангылмай айтыб тургъанды. Аны атасы Исмаил да Гюрюлдеуюкде белгили афенди болгъанды. Юсуф ауушханды. Джандетли болсун. Аны къарнашы Ибрагим хаджи сауду. Токъсан тогъуз джыл болгъан кюмюш сакъаллы къарт Черкесскеде джашайды. Саулугъу игиди, компьютерну харифлерин уллу этдириб, аны бла ишлейди.

Анасы Хабий ауушханды, джандетли болсун. Динни суйген адам сабийлерин ариу халиге юретир

ючюн, тюрлю-тюрлю лагъымла этиб кюрешгенлей тургъанды. Хар ыйыкъда шабат кюн сайын, тансыкъ болгъанма деб, сабийлерин, туудукъларын джыйыб, юретиу джанындан айтыб, аланы джашауларындан хапар соруб, хар баласыны халына эсин ийгенди. Не узакъда джюрюген да ол кюн амалсыз алайгъа келирге керек болгъанды. Юйюрню адамлары бирге суратха тюшгендиле, ойнагъандыла, бир-бири бла джылы ушакъ этгендиле. Акъыллы ана алай бла сабийлерини, туудукъларыны арасында юретиу ишин бардыргъанлай тургъанды. Хапчаланы юйдегиде шабат кюн ананы кюнкуне саналгъанды.

Туугъан джуртха къайтыргъа эркинлик берилгенинде Хапчаланы юйюр да къарачай халкъ бла бирге Кавказгъа къайтыб, эллерине Гюрюлдеуюкге келиб тюшеди. Юсуф грузинлиден юйюн сатыб алады. Артхаракъда джангы юй ишлейди. Салых школгъа барады. Ол, гитчеликден табигъатны ариулугъун кёрюб, анга бек къууана билгенди. Джюрегинде ариулукъгъа учунмакълыкъ тууады. Айырмагъа окъугъан сабий экинчи классда огъунакъ назмучукъла, статьячыкъла, информацияла джазыб газетге ийиб тебрейди. Ала эл почтальонну, киномеханикни, фельдшерни, дагъыда башхаланы юслеринден болгъандыла. Таулу джашчыкъ бешинчи классда окъугъан сагъатында анга редакциядан къагъыт келеди, школда окъугъанланыкъын газетни бетлеринде басмаламайбыз. Сен сабийсе деб. Салых ол заманда материалларын "Джегетей" совхозну ишчиси деб ийиб тургъанды. Ол журналистликге берилиб, Ставропольда чыкъгъан "Молодой

Ленинец" деген газетде ачылган джаш журналистлени университети бла байлам тутады. Ала дерс бериб, джаш журналист джууаб этиб эки джылдан аны бошайды. Салыхны материаллары Ставрополь край газетде басмаланыб турадыла. Аны хапарлары, башха чыгъармаларыны асламысы школ заманда, аны бошагъандан сора эки джылда джазыладыла. Андан сора "Джөгетей" совхозда комсомол организацияны тамадасы, райсполкомну инструктору, комсомолну обкомуну бълюмюню башчысы, комсомолну райкомуну биринчи секретары къуллукълада урунады. Ол заманга коммунист болган таулу джашны партия ишле кеслерине тартыб Салых партия, джамагъат ишлеге къошулады. "Джөгетей" совхозда парткомгъа секретаргъа салынады. Таулу джаш ол джууаблы къуллугъун да тыйыншы толтурады. Элчилени кереклилерине, турмушларына къайгъыргъанлай турады. Хар тутхан ишин, атлагъан атламын, адамлыкъны, чемерликни ёлчеминде бардыргъанды. 1979-чу джыл Салыхны КПСС-ни обкомуну къурау бълюмюне ишлерге аладыла. Ол джыл огъунакъ фахмулу, билимли джаш устаны партияны баш школуна окъургъа иедиле. Аны бошаб къайтхандан сора С.Хапча улуну обкомда идеология бълюмге, кёбчюлюк информациягъа къараган инструктор этиб саладыла. Андан сора 1982-чи джыл Салых къарачай шахарда партияны экинчи секретары болады. Ол къуллукъда беш джылны уруннгандан сора Хапчаланы Салыхны алайда шахар исполкомну председатели этедиле. Халкъны аллында турган

адамны кьуллугъунда джууаблылыгы талай кереге ушлу болгъанын сезген фахмулу, билимли, сынамлы С.Хапча улу мен бу шахаргъа не игилик эталлыкъма деген сагъышха кириб башлайды. Ол туризмни ёсюмюне джол бериб, келген къонакъны разы этиб, адамланы социал-экономика кереклилерин баджаргъан мадарла, амалла излейди. Башха джумушланы да баджара, Салых Къарачай-Черкес кърал университетни общежитиелерин ыйыкъда эки кере планёрка этиб алай ишлетгенди. Шахаргъа шимал джанындан кирген заманда онг джанында тогъуз этажлы уллу юйле бардыла. Аланы ишлеуде да Салых уллу кыйын салгъанды. Ол бу кьуллукъда болгъанлы фатар алыб ненча адам кьуаннганды. Сёз ючюн, Къарачай шахарны шахар исполкомуну председатели болуб С. Хапча улу 315 адамны фатар къоллу этгенди. Ол уллу кьууанчды. Юйсюз тургъан аллай бир адам кесини джашау болумун игилендиргенди. Аллай иш махтаугъа, сыйгъа да тыйыншлыды. Аны тышында, Салыхны болушлугъу бла милицияны юйю, башха уллу мекямла ишлениб, адамлагъа хайырланыргъа берилгендиле. Къазауатны, урунууну ветаранларына болушлукъ табдыргъанды. Партияны заманында да кёб къарачай джашха кьуллукъ иш табыб бергенди. Доммайда, шахарны джерине кирген элдеде кёб ашхы иш этиледи. Тёгерек айбат тюрсюн алады. Предприятиелени, организацияланы, учреждение-лени сыйлары келтюрюледи, атлары кенгнге айтылады. Хапчаланы Салыхны республика дараджада Баш совет этиб, анда уллу кьуллукъгъа

аладыла. Къурау бѣлумге да ол башчылыкъ этеди.

Республиканы Халкъ Джыйылыгуунда комитетни тамадасы болуб этген къуллукълары, депутат ишлери да магъаналыдыла. Депутат закон чыгъарыучуду Конституцияны алыныуунда Салыхны уллу кыйыны барды. Закон чыкъды эсе, ол джашауда толамыды деб, къараргъа кѣб субъектде эркинлик джокъду. Бизни республикада уа кеси алгъан законнга кесини къараргъа эркинлиги барды. Аны алай этиуде Хапчаланы Салых энчи юлюш къошханды. Бизни республиканы конституциясыны башха конституцияладан башхалыгъы барды.

Окъуу заведениелени, культураны, саулукъ сакълауну учреждениелерин энчиликге бурургъа болмайды деб, бизни конституцияда алай джазылыб турады. Кърал учреждениеледе энчиликге бурулмагъан сабий садла бар эселе, школла сатылмай тура эселе, больницаланы бѣлумлерин джанлатайыкъ, сатайыкъ да иейик деген джокъ эсе, ала, Салых да ичлеринде болуб депутатланы конституциягъа киргизген къошакъларыны кючюнден турадыла. Бюгюн да депутатла халкъгъа джарарыкъ аллай законланы хакъындан таймаздан ишлейдиле. Хоншу республикалада мамырлыкъ орнатылыр джанындан, реабилитациягъа къагъытла, справка алыуну тынч этиуню юсюнде Салых къарыуун, кючюн аямай ишлегенди. Дагъыда Салыхны башламчылыгъы бла талай закон алыннганды. Ол, шахарладан, элледен инджилиб келген адамланы ишлерине да къарагъанлай турады.

Джерни юсюнде ёмюрлюкге джашарыкъ адам джокъду. Аны ючюн хар инсан ишлеген джеринде, тутхан къуллугъунда ашхы ыз къояргъа керекди. С.Хапча улу аны терен ангылагъаны этген ишлеринден джумушларындан танылады. Бюгюнлюкде да ишленмекликни, адамлыкъны керти шартлары юсюндедиле. Ол джюрек тылпыуна солуу бермей кюрешген ачыкъ келлю адамды.

Ашхы урунуу ючюн - мийик сый

Эртденнгиде алтын Кюнню биринчи таякълары, кюмюш чыкъны тамчыларын джылтыратыб, джерге сейир джарыкъ тегедиле. Къаяны бауурундан секирген чокъуракъ чучхур, тауушу бла тегерекде шошлукъну буза, чууакъ кекде, турналача, тизилген акъ булутлагъа таза къарамын бурады. Гюллю сыртла, мийик таула, тик къаяла, булбул джырла учундуруб кеслерине чакъыргъан джомакълы джуртда Тебердиде 1933-чю джыл урунууну суйген огъурлу юйдегиде туугъанды Эбзеланы Борисни джашы Борис. Аны атасы, анасы да тебердичиледиле. Джер сюрюб, чалкъы чалыб, мал асыраб джашагъандыла. Ала башхалагъа болушхан элчиледен сый табхан керти адамла болгъандыла. Къушну баласы уяда нени керсе, учууда да аны этеди, дейдиле. Борис, атасыча, деменгили адам болуб ёседи. Ол гитче заманындан огъунакъ табигъатны ариулугъун, халкъ джырланы, таурухланы, нарт айтыулары сейир дуниясын сезиб башлайды. Адамлагъа сый беруу, ишленмекликни, кертиликни шартлары, аны джюрегини теренинде уяланадыла. Тогъуз джыл болгъан сабийчик туугъан джуртуну таурухлу бешигинде зауукълана тургъанлай, 1943-чю джылны къачында халкъыбызны туугъан джеринден зор бла

боарыб, Орта Азия бла Къзахстанны къум
позерине элтиб тегедиле. Ол кезюуде Эбзеланы
юйор да халкъ бла бирге депортацияны азаб джолун
сынайды. Минги Тауну татлы бешигинден айрылыб
ала Къзахстанны Ильичевский районуна тюшедиле.
Алайда, Пахта-Аралда ачдан, джалангачдан,
аргъкъсыз да сууну кирлигинден кѣб адам ёледи.
Къуру микробдан, къуртдан, башха ууакъ
джаныууарчыкъладан толгъан мырды суу адамланы
ашхынларын, къарынларын, къанларын бузуб, ол
джерге тюшгенлени асламысын къыргъанды. Алайда
иш табылмай, адамла джан къалдырыр мадардан
башха сагъыш этмегендиле. Борис да, ол тегерекде
къуралгъан аскер бѣлекни малларын кютюб, ала
берген азыкъ бла джанын сау къалдыргъанланы
бириди. Эбзеланы юйдегилери Пахта-Аралда 1946-
чы джылгъа дери джашагъанды. Артда, Сары-Агъач
районнга кечер мурат этиб, кече бла джолгъа
чыгъыб, джаяулай ачдан инджиле, эки ыйыкъны
барыб Сары-Агъач районнга тюшедиле. Анда
аталары ёлюб, сабийле аналары бла къаладыла.
Алайда джашау такъыл эди. Коммендант да
болушуб, кече-кюн демей, не тукъум джумушну да
этиб тургъан сабийле къойчукъла, ийнек да
къурайдыла, школгъа да джюрюб башлайдыла. Алай
бла Борис киши джерде ачлыкъны,
джалангачлыкъны сынаса да, бюгюлмейди, сыныб
къалмайды. Ол ишлеген, окъугъан да этиб, орта
школну айырмагъа бошайды. Алайыны тамадасы
джигер таулучукъну мюлк башчыла хазырлагъан
техникумгъа иеди. Школну иги бошагъанланы ары

экзаменсиз, ушакъ этиу халда алгъанлары себебли, бир орунга 60 адам джетген уллу конкурс болады. Техникумгъа тюшерге излегенлени арасында оруслула, узбеклиле, къзакълыла, башха миллетлени келечилери да болгъандыла. Борис, анга берилген сорууланы барынада толу джууаб бериб, техникумгъа кириб, аны алтын суугъа алынган сыйлы грамота бла тауусады. Директор таулу джашны техникумда ишлерге къалдырыр мурат бла иймей тыяргъа излеб къорешгенди. Алай болса да, адамларына къайгырыб, ол юйюрю болгъан джерге келиб, паспортла бла къорешген органда ишлеб башлагъанды. Арадан джылла кетиб, къарачайлыла туугъан тауларына къайтадыла. Борисни ишинден иймей, Къзахстанда дагъыда алты айны тутадыла. Ол, паспортларын джарашдырыб, къарачайлыланы, башхаланы Джуртларына ашырыуну юсюнде къб адамгъа болушханды. Туугъан джуртуна тансыкълыгъын тас этмейин, таулу джаш кенг ёзенледен, чокъуракъ сууладан, дарман ханслы джайлыкъладан, тюрлю-тюрлю терекледен, битимли сабанладан къуралгъан джомакълы джерине къайтады. Алларына тыйгыч салыб, къарачайлыланы курорт джерлеге иймезге къорешселе да, инджилген, джунчугъан таулула, богъан къарыуларын салыб, джашагъан эллерине, шахарларына джыйыладыла. Ол заманда Курорт Тебердиде орналгъан Эбзеланы юйюрлери чалман юйчюк этиб, сюртюб, анда джашай туруб, артдаракъда джарагъан юй саладыла. Борис заповедникде урунуб тургъанды. Ол, табигъатны да сакълай, къоруулай тургъанлай, къблеге къолундан

келгенича болушады. Ишинден бёлюнмегенлей таулу джаш Ленинградда эл мюлк институтда окъуйду. Арадан заман озуб, билимли, сынамлы башчыны "Джёгетей" совхозгъа баш зоотехник этедиле. Б.Эбзе улу ара мюлкню аякъ юсюне салыргъа, адамланы турмуш-джашауларын къуаргъа бютеу къарыуун, кючюн салады. Келбетли, огъурлу, чырайлы таулу адамла бла акъыллы, сабыр сёлешеди. Къыйналгъанын, джунчугъанын кёрюб, Борис къарыуундан келгенича малчыгъа, башхалагъа да болушады. Азыкълары, суулары, тургъан джерлери къарыусуз болгъан къошлагъа барыб, кёл этиб, къойчулагъа къош азыкъ этерге мал кесдириб, кече къалыб, ариу айтыб, малчыланы джакълаб тургъанды. Ариу халиси, бет нюрю, тюз иннети, халал кёлю аны таныгъанлагъа белгилиди. Башхалагъа къайгъыргъан, аланы джетишимлерине къууанган, джарсыуларына къыйналгъан аны халисини тамалыды. Кеси да ишлей арый билмеген къауумданды. Танг джарыкъдан кече арасына дери тынчлыкъ табмай кюрешеди. Кеси энчи юлгю кёргюзгенден сора юретиу сёзюн алай айтады. Рысхысын тас этген халкъ юй ишлерге, джашау-турмушун къуаргъа керек болады. Борис совхозну ишине деб, райондан машинала алыб, юй джумушларын этерге, шифер, терезе, эшик, агъач, топуракъ, таш башха зат келтирирге, адамлагъа бериб тургъанды. Ала къурулуш материалланы асламысын Черкескеден ташыгъандыла. Дагъыда аны юсюнден кетмей тургъан аламаг ышаны, адамлагъа огъартын къарамагъаныды. Ол кишини къыджыраб, не хыны сёлешиб кёрмегенбиз, дейдиле, аны таныгъанла.

Аны ючюн болургъа, адамла анга дженгил илешедиле. Адамны ич дуниясы ариу, таза болса, тышына кёрюнмей къалмайды. Борис оюм этгенден, адамны юю болса, турмуш халы джарашса, ишге барыры, кёб игилик этери келеди. Алай болмаса, ол, башы къайгъылы болуб, ишни джарсытады, несин да унутады.

Джашауларыны асламысын колхозлада урунган, 60 джыл толгъан къартла пенсиясыз къалыб бек къыйналгъандыла. Борис ол къыйылашыуну оноун да этгенди. Соруб, не этерге боллугъун билиб, алай къауумгъа да болушханды.

Кюмюш сакъаллы къартланы совхозгъа ишге сакъманчыла, къойчула этиб алыб, бир-эки джылдан, джылы бла пенсия этиб, кёблени къуандыргъанды. Адамны этген игилиги унутулмайды. Ол, ол заманда, болушхан адамланы асламысы ауушханды. Саула Борисге разылыкъларын билдириб бюсюреу этгенлей турадыла. Алай бла Б.Эбзе улу кърал джумушну да эте, адамлагъа да болуша тургъанлай Новочеркаскедеги къурулуш мелиоратив институтда окъуйду. Къралыбызны мюлкюню ёсерине, джангы дараджагъа чыгъарына энчи юлюш къошады.

Эбзеланы Борис бла юй бичеси Тамара эки аламат сабий ёсдюргендиле. Эбзеланы Энвер, баш билим алыб, устаз болуб ишлейди, табышлылыкълар бла да кюрешеди. Эбзеланы Фатима медицина институтну бошаб, врач болуб, махтаулу ишлейди. Бусагъатда таулу къыз баш категориялы врачды. Борисни юй бичеси Эбзеланы Тамара джашаууну асламысын врач-педиатор болуб тургъанды. Ол

джамагъатны арасында сый табыб ишлегенди. Бусагъатда тыйыншлы солуугъа чыкъгъанды. Артда Борис юйдегиси бла Теберди шахаргъа кёчеди. Алгъы бурун "Теберди" совхозда зоотехник, ветеринар врач да болуб ишлегенди. 1975-чи джыл Эбзе улуну "Теберди" санаторийге баш врачны административ мюлк джаны бла заместители этиб саладыла. Адамлыкъ, ишленмеклик юсюнде орналгъан асыл адам джангы ишинде да кесин джарашыулу джюрютюб, тюз иннетин, ариу халисин танытады. Ол уллугъа уллу, гитчеге гитче бола биледи. Адамлагъа, саулукъларын багъыуда, джашау болумларын иги этиуде къайгъыргъанлай турады. Санаторийни къурамында, фундаментинден башлаб, талай белюмню межямын ишлетгенди. Джангы поликлиника этиуге да уллу кыйын салгъанды. Тебердини, санаторийни джамагъат ишлерине тири къошулады. Теберди шахарны махтаулу уланларыны бириди.

Къарачай-Черкес Республикада биринчи болуб "Саулукъ сакълауну махтаулу къуллукъчусу" деген сыйлы ат Борисге берилгенди.

Ол къралла арасы саугъалау Палатаны ордени бла, "Элита строитель" деген медал бла Уллу Ата джурт къазауатны медаллары бла саугъаланганды.

Аны, кърал, республика дараджада берилген кёб Хурмет грамотасы, диплому да барды. Тюрлю-тюрлю Советлени депутаты болуб тургъанды. Борис Тебердини Уллу Ата джурт къазауат бла урунууну ветеранларыны, къартларыны Советини тамадасыды.

Б. Эбзе улуну джашауу кыйын, алай а магъаналы болгъаны ачыкъ кёрюнеди.

Кёб джылланы урунууда кёргюзген ашхы
джетишимлери, "Теберда" санаторийни сакълаб, аны
ёсдюрюуге къошхан кыйыны, джууаблы джамагъат
ишлени тыйыншлы толтургъаны ючюн Теберди
шахарны джамагъаты Борисге уллу сый бериб, анга
бек ышанады.

Таулары улары

*"Теберди" санаторийни баш
врачыны заместители
Эбзеланы Борисге*

Бала анасынача алай,
Тауларынг разыдыла санга.
Ариулукъгъа, бек суююб къарай,
Сен тюбейсе Теберди тангнга.

Умутунг сейирлик мийикде,
Тау-кёлле таб-таза эм терен.
Ойнайла къаяда кийикле,
Таулада шууулдайды эмен.

Аладан кёз алалмай къарай,
Джюрегинг къууанады сени.
Тау аяз гюллени шош сылай,
Ийнакълайды кёк бла джерни.

Насыбыды джурту адамны,
Джандети халкъыны джери.
Джулдузуду бютеу аламны,
Таурухну уясы Теберди.

Сен-кerti уланы тауланы,
Фахмулу адамы джеринги.
Сейирлик джарыгы кьарланы,
Джарытады туугъан элинги.

Адамлыкъ, чомартлыкъ юсюнде,
Огъурлуду нюрлю сыфатынг.
Ашхылыкъ, тюнюнде, тюшюнде,
Баталмайд аласыз бир кюнюнг.

Онгсузгъа, сакъатха, ёксюзге,
Болушаса, эте сууаблыкъ.
Сёлешсенг, джан саласа сёзге,
Ишингде танылад джууаблыкъ.

Аны ючюн суююб адамла,
Этелле бюсюреу сеннге.
Джылла бла айтдыралла ала,
Атынгы джууукъгъа бла кенгнге.

Халкы бла бирди джюреги

Къарачай халкыны онглу адамлары аз тюлдюле. Аланы ал тизимин къурагъанланы бириди Биджиланы Адейни джашы Солтан. Ол, халкына, джуртуна кертилигин тас этмеген таулуду. С.Биджи улу КПСС-ни Ара Комитетинде

баш партия школну бошагъанды. Партия, совет ишледе 26 джылны ишлегенди.

Биджиланы Солтан 1934-чю джыл апрелни 7-де джомакълы тауланы къойнунда орналгъан бурунгу къарачай эл Учкуланда урунууну суйген ашхы юйдегиде туугъанды. Былайдагы ал башланган школну 3-чю классын бошай тургъанлай, 1943-чю джылны ноябрь айыны 2-де къарачай халкъ бла бирге Биджиланы юйюрню да зор бла Къазахстанга кечюредиле. Ала Джамбул областны Городиково элине тюшедиле. Къыйын заманны ауурлугъу бек басса да, тири таулучукъ окъуун джарты джолда къоймайды, ол былайдагы орта школгъа кириб, 1955-чи джыл аны джетишимли бошаб чыгъады. Андан сора Къыргъыз ССР-ни Фрунзе шаардагы кърал университетини, химия факультетинде окъуйду. Аны эки курсун бошагъандан сора, къарачайлылагъа джуртларына кечерге эркинлик берилгенинде, 1957-чи джылны джазында, Биджилары да халкыбыз бла бирге

Кавказгъа къайтадыла. Ала таулу эллерин, чокъуракъ сууларын ийнакълай, талай юйдеги бла бирге Огъары Учкуланда орналадыла. Ол джыл огъунакъ Солтан къагъытларын элтиб Дондагъы Ростовну кърал университетине береди. Аны химия факультетини ючюнчю курсуна аладыла. Джердешибиз окъууун 1961-чи джыл тауусуб, химия бла биологиядан устаз болуб чыгъады. Алгъын Учкулан орта школда устаз болуб ишлеб башлайды. Арадан бир кесек заман кетиб, аны ВЛКСМ-ни Къарачай район комитетини 1-чи секретары этиб саладыла. Эки джылдан шахарны окъуу бѐлюмюню тамадасы болады 1966-чы джыл джаш специалист С.Биджи улу КПСС-ни Къарачай шахар комитетини 2-чи секретары болуб ишлеб башлайды. Бу джууаблы къуллукъда 1972-чи джылгъа дери урунады. Ол джылны къачында аны КПСС-ни Ара Комитетини баш партия школунда окъургъа иедиле. Анда окъугъан заманында "Къарачай-Черкесияны культурасы бла экономикасы" деген темагъа диссертация ишин джазады.

1974-чю джыл баш партия школну айырмагъа бошагъандан сора, КПСС-ни АК-ни илму белюмюню оноуу бла Солтанны анда партияны къурулушуну кафедрасында устаз этиб къоядыла. Юч айны ичинде фатар берирге да сѐз бердиле. Алай болса да С.Биджи улу, халкъыма мында бек джарарма деген мурат бла, Къарачай-Черкесиягъа къайтыб келеди. Мында партияны обкомунда къурау ишледен бѐлюмню тамадасыны заместители къуллукъгъа саладыла. Алайда ол инджилген халкъын джакълаб,

кьоркъмай, юркмей къаты кюреш бардыргъанды. 1974-чю джыл кёб тюрлю чурумну кючюнден Солтан ол кьуллугъундан кеси заявление джазыб кетеди. Аны райполкомну председателини заместители кьуллукъгъа саладыла. Бу кьуллукъда ишлей, таулу джаш къазауатда ёлгенлени сыйларына эсгертмеле ишлетир ючюн кёб кюрешеди. Ол эсгертмеле ишлетиуню кьурау комитетини тамадасы болады. Биринчи Красногоркада, андан сора Коста-Хетагуровада эсгертмеле саладыла. Тёбен Марада иш тикге бурулса да, ол кьыйынлашыуну да онглай, 500 адам ёлген джерде, аланы бешиси "Совет Союзну джигити" деген атха теджелгенди, эсгертме ишлениб башланады. Джамагъатны кючу бла болджалдан алгъа эсгертмени ишлеб, аны плитасында урушлада ёлген 342-ден артыкъ элчини аты джазылады. Эки элни адамлары разылыкъларын билдире Солтанны кеслерини элге сыйлы адам этедиле.

Марадан сора кьурау комитет, тамадасы Биджиланы Солтан, Учкуланда да эсгертме ишлерге деген бегим алады. Кёб тюрлю кьыйынлашыуну юсю бла ётсе да ол, кьурау комитет ишни тохтатмайды. Юч элни Къартджурну, Учкуланны, Хурзукну-джамагъатыны, Уллу Къарачай да джашаб кетгенлени болушлукълары бла эсгертме джангыз бир джылны ичинде ишлениб бошалады. Аны базальт ташдан этилген плитасында къазауатдан къайтмай къалгъан 900 адамны аты джазылады. Ол тизимде юч Джигитни-Къасайланы Муссаны джашы Османны, Бадахланы Ибраины джашы Хамзатны,

Биджиланы Локъманни джашы Солтан-Хамидни атлары да бардыла. Джигитлеге бюстле да салыннгандыла.

Бусагъатда Солтан ол заманда бу кючлю кюрулушха башчылыкъ этгенине бек разыды.

Ол ишини тышында дагъыда Солтаннга салыннган уллу депутат борч бар эди. Ол Къарачайда меджгитле ишлеу эди. Ол заманда межгит къарачай эллени биринде да болмагъанды. Тыйыншлы адамлагъа тюбеб, ол ишни оноун этиб башлайды. Къарачай элде Къумушда 1976-чы джыл биринчи межгит ачылады. Къумушну джамагъаты, башхала да ол заманда бек кюуаннгандыла.

Къарачай халкъны белгили уланы генерал-полковник Махамедланы Кёккёзню джашы Солтанны атын къарачай шахарны 5-чи номерли школуна аталгъанында да, аны уллу кыйыны барды. Къарачай-Черкес кърал устазлыкъ институтну Черкескеге кёчюрюрге излеген сагъатда Солтан партияны шахар комитетини 2-чи секретары болуб ишлегенди. Ол кёзюуде, кыйын болса да, институтну Къарачай шахарда кюйдургъанды.

"Джамагъат" обшествону этген ишлеринде да аны энчи юлюшю барды. Аны кыйынын адамла унутмагъандыла.

1985-чи джыл Солтанны Къарачай шахарны 5-чи номерли орта школуна директор этиб саладыла. Бу школ шахарны эм эски школларыны бириди. Ол 1927-чи джыл ишленнгенди. Школну устаз коллективине башчылыкъ этген кёзюуде 5-чи номерли орта школ шахарны, районну школларыны

арасында алты кере комплексли кёргюзюмлери бла биринчи орунга чыкыгъанды. Къысха заманны ичинде Биджи улу школну межамларына кючлю ремонт этдиреди. Материал базасына къарайды. Ишни болумун игилендиреди. Хар окъуу корпусну мебелин джангыртыб, устазлагъа, окъуучулагъа да таблыкъ къурагъанды. Беш джылны окъутуу, юретиу иште ашхы джетишимлери ючюн, шахарны окъуу бёлюмю аны кеси кесине контроллукъ этерге кёчюреди. Школланы арасында аны школу биринчи болуб, КПСС-ни шахар комитети бла исполкомну кёчюучю Къызыл байрагы бла беш кере саугъаланганды. Ол аны коллективинде ёмюрлюкге сакъланыргъа да берилгенди.

Солтан 1992-чи джыл 5-чи номерли орта школдан шахарны администрациясыны окъуу бёлюмюне тамада болуб кетеди. Терен билимли, сынамлы уста къысха заманны ичинде ишни таб къурайды. Къарачай шахарда 6-чы номерли школну ачыб, 1-чи, 3-чю номерли орта школлада сыйынмагъан артыкъ окъуучулары ары кёчюртеди. Школланы кёбюсюню сохталары, шахардагы ол замандагы 10-чу номерли профтехучилишеге джюрюб, тюрлю-тюрлю къурулуш усталыкълагъа юренедиле.

Солтан таб башчылыкъ этген окъуу бёлюм устазла бла ишин тыйыншлы дараджада бардыргъаны, сохталаны билимлери, халилери да не къадар алапат болуруна кюч берген болум къурагъаны хакъды. Талай устаз "КъЧР-ни махтаулу устазы", "КъЧР-ни халкъ устазы" деген сыйлы

атлагъа ие боладыда. Школлагъа реконструкция, деменгили ремонт этиуге да С.-Биджи улу къайгъыргъанлай тургъанды. Аны энчи башламчылыгъы бла тогъуз окъуу мекамны башлары джангыртылгъандыла. Джетишмеген мебель, оборудование алыннганды. Сегиз школда дисплей классла салыннгандыла. Аны тышында, заманында школланы джылыу берген системаларына башха инженер коммуникацияларына, оборудованиелерине кереклисича эс бёлюнуб къаралгъаны себебли, школланы биринде да къыш дерс берйу бёлюнмегенди. Аллаи зат юлгюге тыйыншлыды.

Солтан устазланы джашау-турмуш болумларын иги этиуге да эс бёлгенлей тургъанды. Аны кючюнден эки устазгъа фатар берилгенди. Къарачай шахарны школларында ана тилни окъутургъа деб 27 класс ачылгъанды. Школланы барысында да "Къарачай-Черкесияны халкъларыны тарихи, литературасы бла искусствосу" деген предметден дерсле бардыргъанлай тургъандыла.

Къарачай-Черкесия бла Ставрополь крайда басмаланган китаблада тогъуз илму статьясы чыкыгъанды. Халкъына, Джуртуна терен суймеклигин иште кёргюзгенди.

Анга кърал саугъала, сыйлы атла да берилгендиле. "Россияны халкъ окъууну айырмасы" деген белги бла, "Джигер уруннганы ючюн" деген медаль бла, "Урунууну ветераны" деген медаль бла, "Эсгертмелени сакълаугъа, ишлеуге тири къошулгъаны ючюн" деген белги бла, Къарачай-Черкесияны 60 джыллыкъ юбилеии бла байламлы

юбилей медаль бла, "Хурмет белгиси" орден бла, "Окьюуну Элитасыны" сыйлы ордени бла саугьаланнганды. "КъЧР-ни халкъ окьюуну махтаулу устазы", Россия Федерацияны махтаулу устазы", деген сыйлы атланы джюрютеди.

Джуртуна кертилик сакълагъан тюз иннетли таулу Биджиланы Солтан билимин, кючюн аямай халкъына береди.

Башхала ючюн джашагъан

Къобанланы Имауаддинни джашы Науруз, Къарачай шахарны къартларыны Советини тамадасыды. Шахарны айбат этиуге, джамагъатны социал-экономика болумун есдюрюрге, иги этиуге, джаш тёлюню ариу

халиге юретиуге тыйыншлы юлюш къошады.

Ол Къарачай районну исполкомуну председатели болуб тургъанды. Джөгетей Аягъы, Къарачай районлада партиязы район комитетини бюросуна, халкъ депутатланы Къарачай-Черкес област Советине членнге талай кере сайланганды. Коммунист партиязы Гитче Къарачай районуну 1-чи секретары къуллукъну да толтургъанды. Ставрополь крайны племобъединениесини тамадасы болуб да ишлегенди. Совет, партия органлада тюрлю-тюрлю уллу къуллукълада 28 джыл уруннганды.

Урунууда мийик джетишимлери ючюн "Урунууну Къызыл Байрагъы", "Хурмет Белги" деген орденле, талай медал бла саугъаланганды. Партиязы, комсомолну Ара Комитетлерини, Россия Федерацияны Росплемобъединениесини, Госагропромуна, дагъыда башха органланы Сыйлы грамоталарын алгъанды.

Н.Къобан улу 1929-чу джыл апрелни 15-де Сарытюзде мамырлыкъ уяланган, ишни суйген, огъурлу юйдегиде туугъанды. Атасы Къобанланы

Джамботну джашы Имауаддин ишини тышында джамагъат джумушлагъа тири къошулгъанды. Адамланы джашауларынын таб этер ючюн кёб ашхы иш этгенди. Не джаны бла да онгсузлагъа болушханлай тургъанды. Ол кёгет тереклени бек суйгенди. Аланы кесини, башхаланы бачхаларына да кёб орнатыб тургъанды. Акъыллы адам, элчилерине рахат джашау теджеб, аланы арасында шохлукъну бегитгенди. Ол эл Советни секретары, колхозну баш бухгалтери къуллукълада урунганды.

Науруз Сарытюзню школунда окъугъан заманда дерслерин иги билгенди. Устазланы айтханларына эс ийиб тынгылау, нёгерлерине къайгъырыу, улуну сыйлау аны джюрегине школ джылладан сингиб башлагъандыла. Таулу джашчыкъ кёк Къобанны бойнунда, мийик таулары къойнунда, булбул джырлагъа тынгылай, ариулукъну, джумушакълыкъны сезе 8-чи классны тауусады.

1943-чю джыл ноябрда Къарачай халкъны къыйынлыкъ басады. Ол Къобанланы юдегилерине да джетеди. Къарачай халкъ бла бирге Къобанланы юйюр да репрессияны джолунда узакъ джары кёчюрюледди. Ала Орта Азиягъа тюшедиле. Башхаланыча, ачлыкъ, джалангачлыкъ аланы да къысады. Хауасы, сууу джарашмай анда кёб адам къырылады. Наурузну атасы да ауушады, джандетли болсун. Сабий санлары талсала, аурусала да Науруз кече-кюн демей табхан джумушун этерге кюрешгенди. 14 джылны ичинде Къобанланы юдегилерини адамлары ишлеб, окъуб кеслерин иги джаны бла кергюзгенлей тургъандыла. Тюзлюк орун

алыб, Къарачай халкъгъа ызына къайтыргъа эркинлик берилгенинде, 1957-чи джыл Къобанланы юйюр да туугъан таулагъа къайтады. Науруз, хар адам, юйдеги, джашауну, шохлукъну, бир-бирине игилик излеуню тамалында къураб, халкъла бла бирге болургъа кереклисини юсюнден терен сагъыш этеди. Джарыкъ акъылны терюнде тюз сезимле тууб, адамлагъа не джаны бла да игилик этерге излейди. Аны джюреги учунуб, санлары тириледиле.

Фахмулу джаш, тыйыншлы билим алыб, Совет, партия органлада джууаблы къуллукълада ишлейди. Гитче Къарачай, Джегетей Аягъы, Къарачай районлада, халкъгъа джарай, кѳб джылны кюреседи. Ол джамагъатны сѳзюне тынгылай, аны ауазын эшите биледи. Алай бла эл мюлкню аллында кѳнделен тургъан проблемаланы кебюсюню оноун этеди. Аны кючюнден 1988-1959-чу джыллада "Краснагор" совхоз ачылады. Къысха заманны ичинде ол районну мюлклерини арасында алчыланы тизимине къошулады. Наурузну башламчылыгъы, бек тилеги бла Сарытюзде фельдшер пункт ачылады. Медицинаны ол учреждениеси адамлагъа уллу саугъа болгъаны хакъды. Къартла, тиширыула, сабийле башха ауруб инджилгенле узакъ барыб къыйналмай саулукъларын эллеринде бакъдырырча мадар табадыла.

Н.Къобан улуну терен къайгырыуундан Къарачай районда тау джайлыкъларгъа Индиш-Башына, Бруш-Сыртына 30 километр узунлугъу болгъан джолла ишлениб башланадыла. Гитче Къарачай районда да уллу ишле этиледиле.

Джергили магъанасы болгъан 350 километрге джол салынады.

Джер юсюнде анга белгиленген заманны ичинде, халкъгъа игилик, ашхылыкъ этерге кюрешеди. Эльтаркъачны, Красный Курганны, Учкекенни, Къызыл-Покунну джерлеринде, орамларында кѣб иш этдиреди. Таш, кѣум кѣуюлуб орамла тюзеледиле, асфальт тѣшелинеди. Аны ючюн, адамла анга разылыкъларын билдире, бусагъатда да бюсюреу этедиле. Джамагъатны саулугъун сакълау бла байламлы ишлени юслеринден да терен оюм этиб, Красный-Восток-Кисловодск деген нарзан быргъыланы тартдырыуда да барды Наурузну кыйыны. Аны бла байламлы районну джеринде саулукъ бакъгъан 800 орну болгъан санаторий ишленеди. Район больницыны межамларыны кѣурулушуна, Учкекенде адамла джюзген эки алакат бассейиннге, эл мюлк техникумну окъуу корпусларын этиуге, профтехучилищеге, джау, бышлакъ чыгъаргъан заводха, дагъыда районну эллерини школларыны, организацияларыны, администрацияларыны межамларын ишлетиуге да уллу юлюш кѣошханды.

Н.Кѣобан улу, тюрлю-тюрлю кѣуллукълада уруна, джууаблы, кыйын ишледен кѣоркъмай, артха турмай, аланы кѣолгъа алыб, кѣаджыкъмай-талмай кюрешгенди. Этилген ишге, ариулукъгъа, кирсизликге кѣууана, фахмулу таулу хар джангы затны джюрегини учунмакълыгъы бла башлагъанды.

Джегетей Аягъы районну исполкомуну председателини заместители кѣуллукъда болгъан

сагъатда да, районну турмушун, экономикасын келтюрюрге излеб, кече-кюн демей амал-такъал этгенди. Чегет мюклени санлары ёсюб, базалары кючлениб, адамлагъа джарар джанындан да уллу иш бардыргъанды. Тыйыншлы джерледе джангы джаш чегетле орнатылыныб, экология бузулмазча, хауа тюрленмезча мадарла къуралгъандыла.

Къобанланы Наурузну этген ишлерине партияны Ставрополь край комитети уллу сый бере былай айтханды:

Н.Къобан улу Совет, партия къуллукълада ишлеген кезюуде Къарачай, Гитче Къарачай районлада иги социал-экономика тюрлениуле болгъандыла. Кёб мекам, юй ишленгенди. Ол джыллада Гитче Къарачай районну ишчилери эл мюлкню ёсюмюню планын кёб кереге артыкъ толтургъандыла. Талай кере район, малчылыкъны продукциясын ёсдюрюуде, социал эришиуледе областда, крайда да алчы орунланы алгъанды.

Ишге таукел джюрюш берген сынамлы таулуну 1981-чи джыл Ставрополь край госплемобъединениени тамадасы, Ставрополь крайны эл мюлкюню управлениесини тамадасыны заместители къуллукълагъа саладыла. Науруз ол уллу джууаблы ишлени бет джарыкълы толтурады. Крайда малны асылулулугъун ёсдюрюуге кёб къыйын салады. Аны тамалында эл мюлк чыгъаргъан продукцияланы асылулулугъу игилениб, саны ёседи. Ол акъылын, билимин, сынамын бирикдириб урунады. Производствогъа керекли оноуну таукел этеди.

11. Къобан улуну кесине, башхалагъа да изюеме
къаты болгъанды. Ол билимин ёсдюрюр джанын дан
таймаздан кюрешгенлей тургъанды. Джамагъат
ишлеге бусагъатда да таукел къошулады. Аны
адамлыгъы, кючю, тёзюмю уллуду. Адамлагъа
къууанч тёге, башхала ючюн джашагъан насыблы
инсанланы бириди. Халкъгъа ашхылыкъ этгенлей
турады.

Халкъын суюген таулу
Къобанланы Наурузгъы

Халкъынг ючюн, тюзлюк ючюн кюреше,
Кёбден бери сен келесе урунуб.
Акъылынгы, сезиминги юлеше,
Ишинг, сёзюнг адамлагъа бурулуб.

Джумушакълыкъ, огъурлулукъ къанынгда
Бал, джау бола билесе, керек кюнде.
Джарсымайды онгсуз сени къатынгда,
Халкъ эсингде турады тюшде, тюнде.

Сеничала кёб тюлдюле саулада,
Халкъын суюген, халкъ да суюген онглула.
Сеничала кёб болсунла таулада,
Миллет ючюн къаджыкъмасынла ала.

Адамны саулуѓуна къайѓыра

Джерни юсюнде адамны саулуѓун бакъган, аны къургъакълыкъдан къутхарган кёб зат барды. Аланы бири сууду. Суусуз адам джашаялмайды. Ол инсанны къанында этинде, хар джеринде

эни орун алыб кетмезден орналгъанды. Дамлы сууну не адам таукелленеди, игиленеди аны тюрсюню не элениб учаргъа тебрегенча бети джарыйды. Джерни не бауурунда джюрюген химия къурамы болган да ман суула джомакълы Къарачай шахарда орталгъан "Аквагор" атлы предприятиени джеринде чытадыла. Аны баш директору табигъатны джашыргъан затларындан хапары болган, башхала юч он терен къайѓыргъан, фахмулу, билимли адам Ёзденланы Ахматны джашы Карбийди.

К.А. Езден улу Ташкёпюрге урунууну сюйген ашхы юйдегиде туугъанды. Орта билим берген школну, Нальчикдеги техникумну бошагъанды. Андан сора би имин есдюрюр мурат бла таулу джаш Къарачай-Чечекес кърал университетге кириб аны география факультетин тауусханды. Ол уллу цехни тамадасы бо. уб 130 адамны ишлетиб тургъанды. 2001-чи жылдан бери "Аквагор" деген предприятиени къурагъанды. Ташкёпюр элни депутатларыны председателиди. Кёб саугъасы, Хурмет грамотасы барды.

Атасы Ёзденланы Магометни джашы Ахмат

къаджыкъмай ишлеген адам болгъанды. Къарачай шахарны инструментле хазырлагъан заводунда уруннганды. Анасы Ариузат тыйыншлы солуудады. Карбийни юч къарнашы бла бир эгечи барды. Ислам, Набий, Умар, Аза баш билим алыб, республикабызны социал-экономика ёсюмюне тыйыншлы юлюш къошадыла.

Къызы Джамия Къарачай шахарны 6-чы номерли орта школун алтын медалгъа бошагъанды. Ол бусагъатда Пятигорскедеги лингвистика институтну студентиди. Адебли, намыслы таулу къыз иги окъуйду. Джашы Карим Къарачай шахарны 6-чы номерли орта школуну 8-чи классыны сохтасыды. Карбийни юй бийчеси Езденланы Асият устазды.

Ёзденланы Карбий джерни тюбюнден чыгъарыб хайырланнган сууну, адамгъа амалсыз керекли иоду барды. "Аквагорну" къуралгъаныны магъанасы, адамланы саулукуларын багъыу бла байламлыды. Джамагъатха табигъатдан иоду болгъан таза, дарман сууну табдырыуду. Ол джерни теренлигине тешикле этиб, аладан адамны саулугуна жарарыкъ хар незат кереклиси да болгъан алапат суу чыгъарады. 196 метр теренлиги болгъан биринчи тешикден табигъатдан болгъан иоду бла минерал суу алады. Аны аты "Аквагорду" къыркъ метр теренлиги болгъан экинчи тешикден боркъулдаб таза, чокъуракъ суу чыгъады. Анга "Горный" деб атагъанды. Суу чыкыгъан джерде орналгъан цехде, аны шышалагъа къуюб адамлагъа алай табдырадыла. Былайда газ болмаса башха джукъ къошмайдыла. Адамны организиминде биоэнергетика процеслени

да аджасын, иммунитетин кёлпореди, организмден керексиз затланы чыгъарыргъа болушады. Кесини бир литр сууда 0,8 грамм иоду барды. Пятигорскедеги Курортология институтну лабораториясы ачыкъладан, бу сууну къурамында иоддан сора да болгъан химиялы элементле, молекулла адамны сагълукъуна тамам джарайдыла. Мухур бла бегитилиб берилген къагъытда 19 катион бла 17 анион санынылады. Аны тышында бир литр сууда, адамгъа керекли, кислотала, минералла, башха молекулла къллай бир болгъанлары да ачыкъланады. Фахмулу врачны, медицина илмуланы кандидаты, академик Хасанланы Зекерьяны джашы Амырбийни, медицина илмуланы кандидаты Е.Ф.Кульбекованы медицина бегимлеринде да айтылады былайыны сууу адамгъа сагълукъ бергенини юсюнден. М.З.Хасан улу 1-чи-2-чи дараджалы макъа ауруудан ауругъанлагъа "Аквагор-да" кюнине 200 граммдан эки кере эки джылны ичиргенинде, ол алагъа болушханын билдиреди.

Е.Ф. Кульбекова кесини медицина бегиминде ай ханнга кёре, суу гастрит, колит, энтероколит, ашхынны, бауурну, базыкъ ичегилени ауруулары, гепатит, холецистит, панкреатит, диабет, диатез, кълуукъну джолларында джюрюген башха ауруулада джарайды. Алимле билдиргенден, "Аквагор" суу адамны джашау ырхызын аманнга иймей, аны багъыб, къанына, санына кюч береди. Ол келти да татлы сууду, хаман ичеринг келиб турады. Адамны сусабын терк къандырады. Бу ашхы суу сагъийлеге да бек керекди. Нек десенг, йоду джетмей берген сабийни акъылыны ёсюмю акъыртынгга

таянады. Аны организмдинде кёб тюрлю затны халы тёбен болады. "Аквагор" суудан кюнюне 250 грамм ичген адам организмине кече бла кюнде керекли иодну, башха химия элементлени табады.

Сууну "Горный" атлы экинчи тюрлюсюню да адамны саулугъун иги этиуде магъанасы уллуду. Мында да табигъатдан бир литр сууда 0,3 мг иод барды. Аны химия джаны бла башха къурамы да уллуду. Адамлагъа бек керекли суу предприятиени кесини джеринден чыгъады.

Бу ашхы предериятиени махтауу да уллуду. Продукцияны асылулугъун белгилеген джети алтын медалы барды. "Сто лучших товаров России" деген эмблемасы Москвада берилгенди.

Адамла саулукъларын тас этмей тутарча мадар къурагъан бек кыйын ишлени бирине саналады. Аллай джумушну кьолгъа алыб, толтурургъа кюрешген махтаугъа, тыйыншлыды. Карбий аллайланы ал тизимин къураб халаллыкъ ишлеге да кьошулады, адамлагъа болушлукъ этеди. Аны джюрек кенглиги, адамлыгъы уллуду.

Саулукъну тамалы

*"Аквагор" атлы предприятиени
директору Ёзденланы Карбийге.*

Кючлюд учунмакълкъ, сенде джигитлик,
Аны юлгюсюсе, тау тёппесисе.

Ашхы кюч, адамлыкъ сендед, мийиклик,
Терен сезимни керти ёзегисе.

Ётгюр кьушча учаса, турмай тузакьда,
Ишни бишириб, кьууанчдан толаса.
Миллет сагьышдан тюлсе сен узакьда,
Саулукьгьа кьурч кьала болуб тураса.

Керти сезимле тутуб джюрегингде,
Джуртунгу ауазына тынгылайса.
Дарман-дары излей джерни тюбюнде,
Джюрек хазнангы ачыб джырлайса.

Бюсюреу табыб сен бараса алгьа,
Ариулукьгьа кьучагьынгы кересе.
Ашхылыкь теджейсе бютеу кьралгьа,
Халкьлагьа кьарнашлыкь салам бересе.

Саулукьну тамалыд сен берген хазна,
Кьуру да джашнаб турлукь ашауду.
Туугьан таулада насыблы джаша,
Зем-зем дарман сууунг, саулукь-джашауду.

Фахмуну джарыгы

Заман тюрленсе да,
адамлыкны тас этмей, кёб
миллетли къралыбызда
адамланы арасында шох-
дукъну бегите, фахмусу
билимин аямай, къралгы
халкъга къуллукъ этген
адамланы атлары ёмюрле
унутулмазлыгына сёз джокъду.
Аллай ашхы таулула хар

заманда джамагъатны джюрек тёрюнде
джашарыкъдыла. Керти ишге суймеклиги,
адамлыгы, билими, терен фахмусу болган.
башхала ючюн бек къайгыргъан таулуду
Акъбайланы Алийни джашы Азрет.

А.Акъбай улу 1939-чу джыл Къарачай районну
Огъары Теберди элинде урунууну суйген юйдегиде
туугъанды. Эртделеден бери да бу эл поэтлени,
чамчыланы джуртларына саналады. Былайыны
табиигъаты таурухлуду. Азрет сабий заманында
огъуна мийик акъ тёрпели таулагъа чыгыб, тогъай
бурун, ётгюр тау къушланы, кёкню джырыб, хауада
учханларына къарай, алтын кюнню сейир
таякъларыны джылыуунда булбулланы татлы
джырларына тынгылай, кёб заманын ашыргъанды.

Алай бла гитче джашчыкъ сейир джомакъланы
арасында ёсе эди. Ол алакат сабий къууанч кёб
бармады. Уллу Ата джурт къазауат башлары.

джуртубузну, халкыбызны кыйынлыкъ басды. Ол заманда Азретни атасы Акъбайланы Алий, аскерге хетиб, немец душманла бла кьаты сермешде джигитлик, эркишилик танытханды. Кюнлени биринде, ачы урушда, окъ тийиб, ётгюр таулу джуртуну эркинлиги, халкыны рахатлыгы ючюн джан бергенди. Кыйынлыкъ джангыз джюрюмейди Пегенлей, аны юсюне 1943-чю джылны 2-чи ноябрь айы келиб, аны кьара кьанатлары халкыбызны, джуртубузну чуукъ кёгюн джабадыла. Кьарачай халкыны учхан кьушдан тюк алгьан уланлары, кьралыбызгьа чабхан джау бла кьан кьазауат эте тургьанлай, аланы аталарын, аналарын, эгечлерин, кьарнашларын, юйдегилерин Орта Азия бла Кьазахстанны кьум тюзлерине кёчюрген эдиле. Ол заманда халкъ бла бирге Акъбайланы юйдегилери да кёчгюнчюлюкню азаб джылларын сынадыла. Азретни сабий джыллары, акъыл-балыкъ болгьан заманы ол кёзюуде башха миллетлени сабийлери бла Кьазахстанда ётгендиле. Ачлыкъ, джалангачлыкъ кьысса да, ол анда школда окъуйду. Минги-Тауну кьар тёппелерин, кёк Теберди сууну акъ чокьуракъ толкьунларын тюшонде кёре эди.

Джылла озуб, тюзлюк хорлайды. Кьарачайлыла ата-бабаларыны туугьан джуртларына; таурухлу ёзенлерине, таулагьа кьайтыб келедиле. Акъбайланы Азрет мында орта школ бла Кьарачай-Черкес кьрал институтну филология факультетин джетишимли бошайды. Студент джылларын да ол Кьарачай шахарны радиосуну редактору болуб тургьанды. Андан сора Уруп районда комсомолну комитетини

биринчи серетары болуб, басманы органларында Къобан районну партаппаратында Къарачай-Черкес облысполкомда ишлегенди.

Таулу джаш 1993-чю джыл Россия Федерацияны Кърал Думасына депутатха сайланады. Ол 1996-чы джылдан бери Москвада Кърал Думаны аппаратыны къурау управлениесини джууаблы къуллукъчусуду.

А.Акъбай улу 1996-чы джылда Москвада Президентни Кърал къуллукъ академиясыны юриспруденция факультетин, ызы бла аны аспирантурасын айырмагъа бошайды. Андан сора ол, Петров атлы академияны керти члени, Россия Федерацияны искусстволарыны махтаулу къуллукъчусу, джазыучуларыны эм журналистлерини Союзларыны члени да болады. Азрет "Къарачай-Черкесияны халкъ поэти» деген сыйлы атны да джюрютеди. Ол шохлукъну мамырлыкъны суйген, башхала ючюн къайгъыра билген адамды. Къайсы къуллукъда болса да, Къарачайны фахмулу поэти чыгъармачылыкъ ишин къоймагъанды. Аны 17 китабы чыкъгъанды. Чыгъармачылыкъ ишлери тыш къралланы халкъларыны тиллерине кёчюрюлгендиле. Ол орус тилде чыкъгъан назму китабына "Элия" деб атагъанды. Анда белгили къарачай поэтни халкъына, джуртуна, саулай дуниягъа тюз иннети, джылы суймеклиги керюнеди. Ол джерни юсюнде джашагъан миллетле, бир юйюрню адамларыча, бир-бирлерине болушуб, шохлукъну къурч кёпюрлерин ёмюрлеге бегитириклерин излейди. Ата-бабадан келген адеб-намысны унутмай, туугъан халкъыны адамлары не къыйын кезюуде да

джашауларыны баш тамалы этиб тутарыкъларын сюеди. Джаш төлюге, орта джылгъа джетгенлеге, чыгаргайгъанлагъа да, чууакъ кёкню тюрюнде рахат, танг белгини джарыгъыча джумушакъ, булбулланы ауазларыча татлы, чокъуракъ чучхур суулача таза, керти сюймеклик теджейди. Ол тарихни, эндиги джашауну кыйынлашыуларыны юсюнден да ачыкъ, кесгин айтады. Назмуларыны сейир тизгинлери окъугъанланы джюрек кыйлларын кюзгъаб, терен сагъышландырадыла. Дагъыда Азрет кесини чыгармаларында адамлыкъны, ишленмекликни юсюнден айтады. Адам адамны не кыйын болумда да сатмазгъа керекди. Терс ишин айтыб, эгертиб, ойлашдырыгъа борчлуду. Сатлыкъ, кезбаулукъ, кыйлалыкъ, фитналыкъ адамны учуз этедиле. Ким болса да, кесин эгериб, онгсузгъа, сакъатха, ёксюзге къолундан келгенича болушса игиди. Тёгерегиндегилени джашау-турмуш болумларына да сансыз къарау иги тюлдю. Ол сансызлыкъ джюрек сокъурлукъну танытады. Адамла бир-бирине тарлыкъ, зарлыкъ тутмай, джерни юсюнде рахатлыкъ, мелхум джашау къууаргъа борчлудула, дейди кесини назмуларында Къарачай-Черкесияны халкъ поэти.

А.Акъбай улу халкъына къуллукъ этиуню баш нюзюрюне санайды. Джаш заманындан бери аны джюрегин учундуруб тургъан мураты аны чыгармачылыкъ ишин мийик дараджагъа чыгарыгуду. Аллах берген фахмусун, билимин, кючюн артха салмай, къаджыкъмай урунганлай келеди. Таулу джаш чыгармачылыкъ ишинден сора

да, башха джаны бла да, халкына джараргъа излегенлей, кюрешгенлей турады. Ол, Къарачай-Черкесияны депутаты болуб, къралда баш Парламентде ишлеген кёзююнде, кесини миллетине джарар ючюн къалмагъанды.

Кърал Думаны миллет ишле бла комитетини председателини заместителине сайланганында, репрессиягъа тюшген миллетини юсюнден энчи законла алдырыуну кесине баш борч этген эди. Бу комитетде башха депутатла бла бирге талай федерал закон къураугъа къошулгъанды. Ол кёзюуде Россия Федерацияны Правительствосуна депутат запросла ийген бла къалмай, кеси да дженгил-дженгил барыб, репрессияны ачыуун сынагъан халкыбызгъа компенсация ачха берилирине энчи юлюш къошханды.

Уллу Ата джурт къазауатны джылларында, джигитлик этиб, атлары айтылмай къалгъан талай уланыбызгъа "Россияны Джигити" деген атны бердирирге болушханды. Кърал Думагъа сайланган депутатны баш иши – халкъгъа керекли законла чыгъарыуду. Азретни къайгырыуу бла республикада баджарылгъан бир къауум ишлени эсибизге тюшюрейик. Акбай улу Къарачай-Черкес устазлыкъ институту университетге бурургъа, аны Къарачай шахарда къалдырыргъа болгъан, къарыуун да салыб кюрешгенди.

Ол бу ишни юсюнден университетни ол замандагъы ректору Къойчуланы Аскербий бла Россияны Билим бериу эм илму министерствосуну тамадалары бла тубешиб, уллу магъанасы болгъан ишни этгенди. 1994-чю джылда институт

университет болгъанына шагъатлыкъ этген къагъытланы къолларына алып, Азрет бла Аскербийни къууаниганын кёбле эслеринде гутадыла. 1995-чи джылда Къарачай шахарда Москвадагъы кърал гумманитар университетни филиалын ачаргъа болушхан эди. Ол кёзюуде республикада джангы къурала башлагъан телерадиокомпанияны аякъ юсюне салыргъа да кёб къыйыны киргенди. Азрет, андан болушлукъ излеб, Москвагъа баргъанлагъа, письмола джибергенлеге, Москвадагъы клиникалагъа тюшерге мадар излегенлеге, тыйыншлы билимлери болгъанлыкыгъа, Москваны мийик билим берген заведениелерине, аспирантурагъа керексиз сылтаула бла тюшалмай тургъанлагъа, аны кибик башха джарсыулары болгъанлагъа болушханлай тургъанды.

Аны тышында да культурагъа, литературагъа, искусствогъа ёмюрлери къуллукъ эте, тин байлыгыбызны ёсдюрюб кюрешген талай адамыбызгъа къралда джюрюген сыйлы атланы бердириуде да Азретни уллу къыйыны барды. Ол адамланы арасында артистле, джазыучула, музыкантла, башхала бардыла.

Азретни назму китаблары орус тилге кёчюрюлюб, Ставропольда, Москвада да чыгъа тургъандыла. Алагъа уллу поэтле, Кърал саугъаны лауреатлары Расул Гамзатов, Яков Козловский, Роберт Рождественский ал сёзле джазгъандыла. Яков Козловский аны чыгъармаларын орус тилге кёчюргенлени бириди.

Азрет кърал оноучу болса да, литературагъа,

искусствога культурага кертилигин тас эгмей
келеди. Анга шагъатды Акъбайланы Азрет бла аны
юй бичеси Байрамукъланы Фатима джыйыб
чыгъаргъан Къарачай поэзияны антологиясы.

Къайда болса да, не ишни этсе да, Акъбайланы
Азрет халкъыны, джуртуну атларын махтау бла
айтдыргъанлай турады.

Әлчи устаз

Ана тилин сүймеген, Ата джуртун да сүймейди, дейдиле. Ана тилге, сүймеклик ана сют бла сингеди адамны джюрегине. Хар керти инсан кесини усталыгына башхаланы юретиуню, аланы джюреклеринде анга сүймекликни отун джандырыу-

ну кесини борчуна санайды. Сарытюз орта школну кьарачай тил бла, адабиятдан устазы Доюнланы Муссаны джашы Абдурахман аллай адамланы бириди. Аны сабийлени бек суйгенин, усталыгына керти болганын, окьутхан сохталары бла биргесине ишлеген устазла иги биледиле. Ата-аналаны арасында Абдурахманны сыйын мийик кьргенле кьбдюле.

Доюнланы Абдурахман Джьегетей Аягы районну Сарытюз элинде 1937-чи джыл туугьанды. Джашчыкыгьа төрт джыл болгьан заманда, Уллу Ата джурт кьазауат башланыб, атасы Мусса бла аны төрт кьарнашы - Ибрагим, Джагьафар, Хыйса, Юсуф - Джуртубузну азатлыгьын сакьларгьа фронтха кетедиле. Беш кьарнашдан джангыз Юсуф сау кьайтады.

Дуниягьа уллу кьыйынлыкь салгьан ачы кьан гьгюлюу да бара тургьанлай, кьарачай халкьны емюрледен бери джашаб тургьан джеринден узакь джары кьчюрюб иедиле. Доюнланы Батдю төрт

баласы бла бирге Къзахстанны Джамбул областыны Галае районуну Къызыл-Ауг элине шошеди. Сабийчикле ууакъ эдиле. Аланы эм абаданына Ахматха 12, Секинатха 9, Абдурахманнга 6, Кемалгъа 3 джыл болгъан эди. Джашау киши джерде, ийне бла кёр къазгъан кирик, къыйын эди. Алай болса да адам къатында адам ёлмейди, дейдиле. Ол тюздю. Огъурлу ана, балаларын тегерегине джыйыб, ачдан ёлтюрмез ючюн, бютеу къарыуун салыб кюреше эди.

1946-чы джыл Абдурахман биринчи классха барыб башлайды. Ол джылда аны гитче къарнашчыгъы Кемал ёледи. Ол бушуу салгъан Абдурахманны джюрек джарасы энтда сау болмай турады. Таулу джашчыкъ джетиджыллыкъ къзах школда окъуй эди. Джетинчи классха дери анда орус тилни окъутмай эдиле. Абдурахманны биринчи устазы Эркинбек Тюменбаев болады. Ол таулу джашчыкъны тёрт джылны ичинде къуру кеси окъутады. Андан сора Эркинбек класс башчы болады, математикадан да дерс береди. Кесини биринчи устазын эсине тюшюрюб, Абдурахман Доюн улу былай айтады: "Эркинбек Тюменбаев акъыллы, огъурлу, халал адам эди. Ол сыйы, адеби, намысы болгъан юйдегиден чыкъгъан эди. Уллу билимли, тюзлюкге кертилигин тас этмеген къауумдан эди. Урунууну бек сюе эди. Насыбын иште таба эди. Сабийлени бек сюйгени бютеу элибизде да белгили эди. Устазымы кичи къарнашы бла мен бир партада олтура эдик. Аны аты Кенесбек эди. Ол да, тамада къарнашыча, аламат джаш эди.

окуугъа бек мыллык ата эди. Халиси, кылыгы, алам былай болсун дерча, ариу эди. Артда ол Алма-Ата шахарда Къзах кърал университетни физика-математика факультетине кириб, аны айырмагъа бошаб чыкыган эди. Артда анда аспирантураны да таууханды. Бусагъатда ол физика-математика илмуланы докторуду, профессорду. Кенесбек тенгим Къара-Таумахарда ишлейди.

Устазым Эркинбек кечюрюлюб барган къарачайлы сабийлени бек сюе эди. Ол, бизни тюз суйген бла кълмай, джазыкъсаннган да эте эди. Биз дерсен сора математикадан кшоакъ ишлени устазыбызны юйюнде эте эдик. Ол, хар бирибизни илешдириб, эркетиб, кесине юйюрсюндюре эди. Аны бла да кълмай, устаз хар баргъаныбыз сайын бизге хант ашатмай, кымыз ичирмей джибермей эди. Бир-бирде Эркинбек школда биргеме окугъан кичи кърнашчыгындан меннге кымыз бериб да ийиучен эди. Бюгюн бюгече да мен биринчи устазымы эсеме тюшюрсем, Къзахстанны кенг, бай джери, огъурлу къзах халкы кёзюме кёрюнюб къладыла. Бизни халкыбызгъа аны берген сыйын, уллу суймеклигин кълай унутургъа боллукъду", - дейди мени бла ушагында Абдурахман Доюн улу. Элчи устаз сабийлигинден бери да назмула, хапарла, пьесала джазгъанлай келеди. Ол алтынчы классда окугъан заманда къзах тилинде джазгъан "Агроном" деген назмусу район газетде басмаланнган эди. Ол таулу джашчыкыны суратлау сёзге терен суймеклиги бла аны ажымсыз факмусу болгъанына шагъатлыкъ этеди. Бу затны юсюнде

адабиятдан дерс берген устазы Къызбала Джанпозовну уллу болушлугъу болгъанын айтады Абдурахман. Ол кесини фахмулу устазыны аллында борчлулай къалгъанын да чертеди. Меннге сёзню суйдюрген ол эди, - дейди таулу. Абдурахманны айтханына толу шагъатлыкъ этерге боллукъдула, ол кёзюуде аны биргесине окъугъан сарытюзчю Джазаланы Манаф. Манаф бусагъатда Сарытюз школда химик-биолог болуб ишлейди. Ол Къарачай-Черкес кърал пединститутну филология факультетин, артда Ставрополь кърал пединститутну химия-биология факультетин бошагъанды.

Керти адам сабийлигинде, джашлыгъында тенглерин, шохларын унутмайды. Доюнланы Абдурахман керти адамды. Ол биргесине окъугъан нёгерлерин эсгереди. Аны бла бир классда окъугъан къзазах шохларыны бири Калдыбек Асимов, Абдурахманнга тансыкъ болуб, Кавказгъа юч кере келеди. Ол Абдурахманнга, аны уланы Азаматха, Джазаланы Манафха, саугъагъа Абай Кунанбаевни ючюшер томлукълары бла къзазах бёркчюклени бергенди. Ала къзазах тенглерини саугъаларын бюгюн, бюгече да багъалатыб окъуйдула, аны кёзюнден кёрюб сакълайдыла.

Суратлау сёзге терен суймеклиги болгъан Доюнланы Абдурахман 1953-чю джылдан 1956-чы джылгъа дери Къзазахстанда къзазах тилде газетледе назмуларын басмалаб тургъанды. Аны къзазахча джазгъан статьялары да чыгъа-чыгъа тургъандыла республикан газетледе.

1957-чи джыл майда Доюнланы юйдегилери

Кавказгъа къайтыб келеди. Орта билимли таулу джаш юч джылны туугъан элини орта школунда пионер тамада болуб ишлейди. Эркиши болуб областны пионер башчыларыны арасында джангыз кеси эди.

1958-чи джыл А. Доюн улу Къарачай-Черкес кърал пединститутну филология факультетине заочно окъургъа киреди. Институтну тёрт джылгъа джетишимли тауусуб, ана тил бла адабиятдан устаз болады. Анда окъутхан устазла Ч.С. Кулаевни, М.А. Хубий улуну, И.Х.-М. Орусбий улуну, Къ.Т. Лайпан улуну атларын багъалатыб, уллу бюсюреу бла айтады. Абдурахман биргесине окъугъан нёгерлерин да эсине тюшюреди. Ала Блимгъотланы Исса, Гочияланы Джагъафар, дагъыда башхала эдиле.

1963-чю джылдан бери устаз болуб ишлейди. Урунууда ашхы джетишимлери ючюн Абдурахман партияны обкомуну, райкомуну кёб грамоталары бла саугъаланнганды. 1997-чи джыл анга баш категориялы устаз деген ат берилгенди.

А. Доюн улу адамлыгъы адеби, намысы болгъан адамды, туугъан халкъын, ана тилин кемсиз сюеди. Ол суймеклик аны сохталарына да кёчеди. Ол сабийлени, адамланы да багъалатады. Хар не ючюн, хар сохта ючюн да уллу джууаблылыгъы болгъанын терен сезеди.

Элчи устаз поэгле, джазыучула бла терен байламын юзмегенлей келгенли 40 джылдан озуб барады. Ала бла сейир тюбешиуле къурайды. Анга школну къарачай тил бла адабиятдан кабинети толу шагъатлыкъ этеди.

Абдурахманна ана тилде джазылгъан "Саууучу къыз" деген назмусу 1957-чи джыл "Къызыл Къарачай" газетде басмаланган эди. Аны ол Къазахстандан джиберген эди. Ол кёзюуден башлаб А. Доюн улуну чыгъармалары газетде, китаблада чыгъа тургъандыла. Ала къарачай адабиятдан чыкыгъан школ окъуу китаблагъа да киргендиле.

Абдурахман Доюн улуну "Къарачайны уланы – Белоруссияны джигити" деген пьесасы фахмулу джазылгъанды.

Ол Сарытюз орта школда устазлыкъ эте, сохталаны ана тилни дерслеринден окъута, уллу джетишимлеге джетгенди. Анга "Къарачай-Черкес Республиканы махтаулу устазы" деген сыйлы ат берилгенди. Абдурахман устазлыкъ ишини тышында джазыучулукъ, журналистлик ишле бла да кюрешгенлей барады. Озгъан элли джылны ичинде "Къарачай", "Къарачай-Малкъар дуниясы" деген газетлени штатдан тышында корреспондентиди. Россия Федерацияны журналистлерини Союзуну члениди. Мындан алда анга "Къарачай-Черкес Республиканы махтаулу журналисти" деген ат берилгенди. Абдурахманна арт джыллада басмадан элчилерини джашауларына аталгъан юч китабы чыкыгъанды. "Мени школум – мени джылларым" деген тёртюнчю китабы басмадан чыгъа турады, ол Россия Федерацияны джазыучуларыны Союзуну члениди. Джамагъат къуллукъчу болгъанын бегите, анга республикабызны Парламентини махтау грамотасы берилгенди. Тёрт медалы барды. А. Доюн

улу джашаууну 50 джылын устазлык ишге бергенди. Джөгетей Аягы районну ана тилден устазларыны методика бирлешликлерине башчылык этеди.

Туугъан джерни джырчысы

Эртделен бери да Теберди ёзен Кавказны накъут-налмаз инджисине саналады. Бу сейир джерни кёб белгили поэт махтагъанды. Аланы арасында Михаил Лермонтов, Николай Тихонов, Къайсын Къулий улу, Николай Грибачев, Юлий Друнина, Михаил Дудин, Николай Доризо, Анатолий Жигулин башхала бардыла. Ала кеслерини сейир чыгъармаларында бу ёзеннге джюрек суймеклик тёкгендиле. Сёз ючюн, Николай Доризо, 1969-чу джыл августа табигъатны бу сейирлик мюйюшюне келиб, тебердичиле бла танышхандан сора былай джазгъанды:

Чтобы в горести не отчаяться,
Чтоб быть спокойным в беде,
Возьмите меня в карачаевцы,
Я хочу остаться в Теберде.

Тёбен Теберди эл кесини тарихли эспертмелери бла да кенгнге белгилиди. Былайда Тебердини кёк чокъуракъ суууну мийик джагъасында аланланы заманындан къалгъан Сенты къала барды. Бу эл белгили адамлары бла да махтаулуду. Ала тюрлю-тюрлю кёзюуледе джашагъандыла.

Къарачай-Черкес Республиканы халкъ поэти

Джаубаланы Хусей 1936-чы джыл сентябрны 2-де
Гёбен Тебердиде устазны юйдегисинде туугъанды.
1943-чю джыл джашчыкъ биринчи классха барыргъа
керек эди. Алай а, Къарачай халкъны басхан
депортацияны кыйынлыгы Джаубаланы
юйдегилерине да джетиб окъууну орнуна азаб кюле
башланадыла. 1943-чю джылны къачында
Джаубаланы юйор Къыргъызстанны Сокулукъ
районуну Моловодное деген элине кечюрюледи.
Анда, киши джерде джашчыкъ ачлыкъ
джалангачлыкъ да сынады. Бек кыйналса да ол
ишлеген да эте, школда да окъуйду. Не кыйын
болумда да хар затны билирге талпыгъан тири
таулчукъ туугъан езенини табигъатыны ариулугъун
унутмагъанды. Элине, джерине тансыкъ болуб,
джюреги тартханлай тургъанды. Кавказ бла Тянь-
Шянь тауланы табигъаты Хусейни джюрегинде
ариулукъгъа сиймекликни отчугъун
джандыргъанды. Алай бла ол назмула джазыб
башлагъанды.

Орта школну бошагъандан сора Хусей юч
джылны аскер къуллукъ этгенди. Къайда джашаса да,
не бла кюрешсе да, аны джюрегинде поэзиягъа
учунмакълыкъны джулдузу джанганлай тургъанды.
Кесини чыгъармачылыкъ ишини ал атламын ол
1957-чи джыл, Къарачай халкъ туугъан джуртуна
къайтхан джыл, башланганга санайды. Поэтни,
таулуланы ата-бабаларыны джерине
къайтханларына аталгъан къууанчдан толгъан
назмулары газетлени, журналланы, китабланы
бетлеринде басмаланадыла. Х.Джауба улу Теберди

ёзенни табигъатыны ариулугъуна суйюнуб, сейирсиниб къарагъанды. Туугъан ана тилине суймеклиги, аны область кърал газетге "Къарачайгъа" элтеди. Ол алгъы бурун аны корреспонденти, артда баш редакторну заместители болады. Джашаууну арт беш джылында Хусей Къарачай-Черкес телерадиокомпанияны къарачай белюмюню баш редактору болуб ишлегенди. Аны "Атамы сёзю", деген биринчи назму китабы ана тилинде басмадан 1963-чю джыл чыкъгъанды. Филология илмуланы кандидаты, республикабызны илмусуну махтаулу къуллукъчусу Къарачай-Черкес Республиканы белгили литературоведи Къараланы Асият 1966-чы джыл Москвада, Наука деген илму издательство чыгъаргъан "Къарачай литератураны тарихини очерки" деген китабында анга иги багъа бергенди. Ол, Хусейни назмуларын бишгеннге санайды. Поэтни чыгъармаларында сезимлеринден сора да сагъышлары ачыкъ эсленедиле. Ол, джашаугъа, чыгъармачылыкъгъа къаллай кёзден къарагъанын джарашдырыб айтыргъа излейди. Аны лирикасында патриотлукъгъа аталгъан назмулары сейирдиле. Хар адамны кесини джурту, халкъы бла къысха байламы болгъанын ойлашдыргъан сёзле, джарыкъ тюрсюнле бла ачыкъ айтады. Халкъына керти суймеклиги Х.Джауба улугъа "Атамы сёзю" деген назмуну туудурады. Анда поэт халкъны терен акъылын, тарихин сакълагъан къарачай тилин махтайды. Джауба улуну поэзиясыны интонациясы бу китабдан башха назмуларында да ачыкъ сезиледиле. "Бизни адетлерибизни сюеме" деген

назмуда ёхтемленген поэзия, "Мен кёргенме" деген назмуда эсленген драматикалы поэзия бла ауушунады. Анда ол юйдегилени, юйлени чачхан кьазауатха налат береди, аны хыртха урады. "Тас болма" деген назмусунда сёз суйгенлени айырылганларыны юслеринден барады. Ол учуб кетген турнала бла тенглешдириб эллегиялы мотив кьурайды. Бу назмуда тазалыкьны, ачыкьлыкьны сезимлери толу орун аладыла. Мен кьайтмай кьаллыкь тюлме, дейди суйген джаш,- не ючюн десенг, бизни суймеклигибиз, сени джыламуку тамчынгча тазады". "Чалкьычыкь" деген элегиялы назмусу да иги джазылганды.

Джылла арадан оза Хусейни бир-бири ызындан: "Мени муратым", "Кюзгю": "Наратла шуулдайдыла", "Кюмюш джангур", "Кьызган нал" деген, дагыда башха китаблары чыгдадыла. Поэтни фахмусуну дараджасы китабдан-китабха ёсе барады. Аны назмулары "Огонёк", "Москва", "Крокодил", "Дон" дагыда башха журналланы бетлеринде басмаланадыла.

Кьарачай-Черкесияны халкь поэти Хубийланы Осман 1982-чи джыл Черкескеде чыкьган "Джашау бла фахму" деген китабында Джаубаланы Хусейни чыгьармачылыгына мийик багьа береди. Поэтле, литературоведле:

Валентил Сорокин, Юрий Кузнецов, Ортабайланы Рима, Байрамукьланы Халимат, Кьагьыйланы Назифа, дагыда башхала Хусейни чыгьармаларын джаратыб, аланы игиге санайдыла.

Х.Джауба улуну назмулары Шимал Кавказны

халкъларыны поэзиясыны антологиясына салынгандыла. Къарачай-малкъар литератураны 2002-чи джыл Анкарада чыкыган анатологиясына къошулгандыла. 2006-чы джыл Москвада чыкыган Къарачай поэзияны антологиясына киргендиле. Ол, кёб джылланы, Къарачай-Черкесияны искусствосуну махтаулу ишчиси, композитор Ногъайлыланы Маджит бла чыгъармачылыкъ шохлукъ джюрютгенди. Ала экиси бирге онла бла къанатлы джырла къурагандыла. Аланы ичинде кенг белгилдиле: "Лейла", "Эки джюрек", "Шохлукъ", "Таулу къызчыкъ Роза" деген джырла, дагъыда башхала. Ол джырланы профессионал артистле, халкъны келечилери, элде, шахарлада бардырылгъан джыйылыулада, байрамлада джырлайдыла.

Джаубаланы Хусеини чыгъармалары башхаладан бир тюрлюдюле. Аланы магъаналары теренди, суратлау дараджалары мийикди, тынч, бай тил бла джазылгандыла. Техника джаны излемге джууаб береди. Поэтни чыгъармаларында баш темала, Уллу Ата джурт къазауат, халкъланы шохлугъу, къарачай-малкъар халкъны депортациясы, джердешлени рахат урунуулары, туугъан табигъатны къорууланыуу, сакъланыуу, сыймеклик, дагъыда башхаладыла.

Туризм къанатларын кереди

Бусагъат заманны къыйын кёзюююн онглай джигер ишлегенле аз тюдюле. Ала къайсы къуллукъну баджарсала да, баш нюзюрлери башхалагъа терен къайгырыб, экономиканы кёлтюрюмурат бла урунууду. Къарачай-Черкесияны кёб тюрлю бояулу, сейирлик табигъатыны тёрюнде, урунган "Доммай-Архыз" деген турист – рекреацион комплексни администрациясыны тамадасы Аппакъланы Абдулну джашы Эльзар халкъны аллай керти джашларыны бириди.

Э.Аппакъ улу 1967-чи джыл таулу джуртну джомакълы къойнунда, Къарачайны бурунгу эллерини бири Учкуланда урунууну суйген ашхы юйдегиде туугъанды, Аны татлы бешигинде ёсгенди. Орта школну айырмагъа бошаб, андан ары билимин есдюрюрге излеб, Ставрополь эл мюлк институтха кириб, аны джетишимли тамамлайды. Алгъы бурун эт хазырлагъан комбинатда ишлейди. Билимли джаш къаджыкъмай кюрешеди, джумушун деменгили баджарады. Аскер къуллукъгъа кетиб, аны толтуруб къайтхандан сора, 1991-чи джыл Къарачай шахарда налог инспекциягъа кириб, анда къуллугъуна толу берилиб урунады. Ол нёгерлерини, тенглерини арасында сый табыб, ишни тирилтирге уллу къыйын салады. Иги танг джетишимлеге да ие болады. Андан сора Эльзар Къарачай шахар муниципал

къуралышны финансла бѐлюмюню тамадасы къуллукъгъа салынады. Таулу джаш бу джууаблы борчун да тыйыншлы дараджада толтурады. Ол Москвада юристле хазырлагъан институтну джетишимли бошаб, Президентде Кърал къуллукъну академиясын айырмагъа тауусады. Эльзар экономикадан диссертациясын джакълаб, республикабызда социал-экономика болумну иги этерге кючюн къарыуун аямай кюрешеди. Фахмулу алим бусагъатдагъы къыйын къуллугъуна толу берилиб, аны тынгылы толтургъанлай барады.

Э. Аппакъ улу джаш адам болса да, ишине джууаблы кѐзден къараб, иги халисин тюрлендирмей, джамагъатны, келген къонакъланы арасында сый табады. Аны мамырлы, огъурлу джарашыгулу, джумушакъ адам болгъанын таныгъанла чертедиле. Ол ачыкъ, халал, башха миллетле бла шохлукъ, къарнашлыкъ джюрютген, урунуугъа кертилигин танытхан ашхы адамды.

Бюгюнлюкде Доммайда туризмни халы тюрлене, ъсе къанат кере барады. Ол мийик джетишимге Эльзар энчи юлюш къошады. Аны баш мураты Къарачай-Черкесияны курорт зоналарында солуу бла инфра-структураланы джарашдырыуду. Тыш къралланы инвесторлары ачхаларын мында ишлене тургъан, ишленник объектлени проектлерине салырча, турист къонакъланы бери кѐб келирча этергеди. Турист-рекреацион комплекс къуралгъанлы бери болум онгуна айланыб тебрегенди. Ол, курорт къуру тишлик ашагъан джер болуб къалмай, хайыр бериб, экономиканы халын иги этерин излейди. Дуняда не

барды, не джокъду деб, къараб, ишни онгуна къурайды.

Къартны сыйын, тиширынуу намысын кёре биледи, мамырлыкъгъа, тенгликге кертилигин тас этмеген, къонакыгъа къучакъ кериб тюбеген таулу Доммайда, тыш къралланы эмда Россияны ачхалы адамларыны кючлери бла 4-6 джудузлу къонакыюле ишленселе, турист сервис тыйыншлы дараджада къуралса сюеди. Ол заманда бизге адамла скойюб келликдиле.

Эльзар Доммай тау лыжа спорт бла туризмни аралыгы болгъанын терен ангылайды. Табигъат хазнабызны, ариулукъну, саулукъну, къууанчны уясын Доммайны туризмде иги хайырландырыр ючюн, кёб иш бардырады. Доммайда генплан этиледи. Архыз бла Тебердиде да генпланла этерча мадарла къурагъанды. Таулу джаш кесибизден Москвадан, Санкт-Петербурздан фирмаланы, дагыда тышындан уллу дараджалары болгъан илму-турист комплекслени ишге къошады, аланы болушлукъларына таянады. Тыш къралладан илму комплекслени алимлерин, усталарын келтириб, кесибизникилени да къошуб бизни джерибизни тюрсюнюне келишген проектле этиб, аланы джашауда хайырландырады. Сёз ючюн, талай джангы тау лыжа джол этилгенди, чынды джолла салыннгандыла, башха кёб магъаналы иш баджарылгъанды Тауну башына чыгъарча мадар къуралгъанды. Ол затла туристлени-тау лыжачылары аслам келирлерине уллу юлюш къошадыла. Джол "Россияны Къыбыласы"- деген программагъа да къошулгъанды.

- Сагъыш бир этигиз,- дейди Эльзар, -саулай джерни юсюнде табылмазча былайы экология джанындан аламат курортду. Гюл ийисли дарман хауа, тазалыкъны юлгюсюн тутхан суула, Аманаууз сууну секириб, бирде урчукъча бурулуб, бирде къайнай, шоркъулдай баргъанын, булутладан мийик чыкъгъан "Бели-Ала къаяны" кёз алдагъан ариулугъун, "Суфруджуну", "Аманаууз" ёзенни сейирликлерин булутланы ичлерине башын джашырыб тургъан "Ине джитини", буз чыранланы, башхаланы байлыгъын толу хайырланырча этерикбиз. Ол адамланы джашау-турмушларын, республикабызны экономикасын кёлтюрлюкдю.

Адеб-намыс, ишленмеклик миллетибизни баш шартыды. Ол къонакълагъа къучакъ кериб тюбейди. Бери келген туристле джаяулай джюрюб, лыжаллада учуб, спорт оюнла бла кюрешиб, кеслерин чыныкъдырыб, биргелерине башхаланы алыб, экинчи, ючюнчю да келирча болум къуралады дейди,- Э.Аппакъ улу.

Адам адамгъа джолдашды, тенгди, къарнашды, дейди керти адам. Бютюн насыблыды адам башхалагъа болушса, аланы саулукъларын иги этиб, джашау-турмуш халларын тюрлендирсе. Эльзарны урунуугъа тырмашыуу, ишленмеклик, адамлыкъ, башхалагъа къайгырыуу джюрегини теренинде бирге уяланыб тургъаны ачыкъ кёрюнеди. Таулу джаш халкъы ючюн кюреседи, ол уллу джетишимди. Танг белги бергенден башлаб, джассыгъа дери Эльзар тынчлыкъ табмайды. Этген ашхы муратларын джашауда толтура, ол, магъаналы генпланла этиб, Доммайны джеринде кёб ариу,

хайырлы зат ишлеб, республикабызны гюл бачхача джашнагъанын кёрюрге излейди. Алай этер ючюн Эльзар, туризмни тамалы бла шагърей бола, сынамын ёсдюре тыш къраллагъа да барады. Анда уллу фирмаланы тамадалары бла тюбешиб, бизге хайыры болгъан ишле баджарады. Ол туризмни тамалын, алгъа силкине, аны ашхы кючюн хайырланады. Хадкъгъа джарайды. Былайда джашагъан джамагъат, тахта кёгетин, къобустасын, быхысын, гардошун, сютюн, айранын, джауун, бышлагъын, башха затын узакълагъа барыб айланмай орнунда сатарча мадар табханды. Бери келгенле ол затны мында аллыкъдыла. Туристлеге да таблыкъ кюрайды. Таулагъа чыгъаргъа излегенлеге, къарыуларын, болумларын сынаргъа талпыгъанлагъа, велосипед спортха, боркъулдауукъ тау суулада къайыкълада джюзерге суйгенлеге аллай болум, мадар кюрайды. Ууакъ тюкенле, кафеле, сатыу-алыу этген джерле кёб боладыла. "Теберда", "Доммай", "Крокус", "Солнечная долина", "Горные вершины", башха кьонакъ юйле бардыла. Аланы саны кёбее барады. Базарла ачыладыла, тиширыула къол ишлерин узакъ барыб кыйналмай сатарча мадар табадыла.

Нечик игиди адамла ючюн къайгъырыб кюрешген, кыйын ишин толу толтуруб, башхалагъа хайыр тюшюрген. Эльзар аллай ашхы, керти адамланы бириди.

Ол Доммайны, Тебердини, Архызны Федерал магъанада сау джылны узунуна хайырландырылгъан курорт этерге кюрешеди. Алай этер ючюн,

комплексни ёсюмлю базасын хазырлагъан мадарла, амалла излейди. Тау лыжа джанын эркин хайырланыр болум къурауду. Ол затланы курорт джерлени есюмлюю тамалына салгъанды. Баджарыла тургъан къурулуш ишлени асламысын турист-рекреацион комплекс кесини кючю бла бардырады.

Доммайгъа келиб солуб кетгенлени арасында Германиядан, Австриядан, Чехословакиядан, башха къралладан адамла бардыла. Ала барыда джуртларына разы болуб къайтадыла. Ол затны юсюнде Эльзарны энчи кыйыны барды.

Адамланы социал-экономика болумларын кёлтюрюр мурат бла турист-рекреацион комплексде тутушуудан мийик тау база, турист спорт комплекс, ат прокат, тау велосипедчилик, паропланеризм, дельтапланеризм, тау суулада къайыкъла бла энишге тюшюу – барысы да къурала барадыла. Эльзарны профессионализм, билим, ишге толу берилиу, онгсузгъа, инджилгеннге болушуу баш шартларыды. Ол заманны излемине джууаб берген, ишин толу билген, иги толтургъан адамды.

Батаргъа джууукълашыб баргъан алтын кюнню кыызгъылдым таякъларыны, табигъатны иинагъында Э.Аппакъ улу суююмлю ышара, халкъны, джуртну юсюнден ашхы сагъыш этеди.

Тауланы керти уланы

Къарачай-Черкесияны турист-рекреацион комплексини администрациясыны тамадасы Аппакъланы Эльзаргъа

Сен туугъанса тау Кавказны төрүндө,
Къарачайны сүйгөн керти уланы,
Къуш заманны терк учхан ёмүрүндө.
Бешигинде акъ къанатлы тауланы.

Сабийликден ариулукъгъа тырмаша,
Огъурлулукъ тутуб сени иннетинг.
Табигъатха болад сейр тамаша,
Хар къуру да джюрегинг бла нюр бетинг.

Эртденликде тау башындан Кюн чыкъса,
Сен къарайса къууанч эте, ышарыб.
Сыртлыкълада, къая ранда гюл чакъса,
Сен къолунг бла сылайса аны барыб.

Чакъыраса кесинг туугъан уягъа
Кёб къралдан келедиле адамла.
Шохлукъ къолну узатаса дуниягъа.
Мамырлыкъгъа ишлейсе сен къалала.

Адеб, намыс, ишленмеклик юсюнде,
Келген къонакъ юйюрсюнюб сүйюнөд.
Халкъыбызны ашхы адети юйюнде,
Хар заманда джюрегингде кёрюнөд.

Аны ючюн турадыла келгенлей
Къонакъ-тюшюн бизни сейир джуртлагъа.
Илешелле сени къараб кёргенлей,
Къарачайда ёзенлеге, таулагъа.

Тебердини, Архызны, эм Доммайны,
Минги-Гауну, Бийчесынны, Махарны.
Сау дунягъа суйдюресе танытыб,
Ариу айтыб джуртубуздан хапарны.

Хар къуру да ыразыды миллетинг,
Бек сюеди уланын багъалатыб.
Таб-тазады халкъгъа сени иннетинг,
Аны ючюн эркелетед джаратыб.

«Халкъны тюз иннетли джашы»

(анамы уллу къарнашына)

Уллу Ата джурт къазауатны заманында бизни къралны халкълары аскер къарнашылыкъны, шохлукъну джарыкъ, керти кючюн кёргюзгендиле. Таулула Уллу Ата джурт къазауатны отлу джолларында джигитлик танытханлай тургъандыла.

Алчакъланы Хаджи-Исмаилны джашы Осман да ол къауумданды. Ол 1917 джыл Тёбен Тебердиде урунууну суйген огъурлу юйдегиде туугъанды. 1930-чу джыл Хаджи-Исмаилны юйдегиси Сарытюзге кёчеди. Осман школну бошагъандан сора рабфакны тауусуб, Элтаркъач элни школунда устаз болуб ишлегенди. Андан сора ол Къарачай шахарда прокурор Гербекланы Ахмат бла ишлей тургъанлай, къазауат башланады. Осман да кёбле бла бирге Джуртун фашистледен къорууларгъа кетеди. Аллында 1941 джыл джаяу аскер училищеде Орджоникидзе шахарда окъуйду. Аны бошагъандан сора тамада лейтенант Алчакъланы Осман училищеде устаз болуб турады.

Алчакъ улуну къазауат джолу Сталинграддан башланады. Таулу джаш къаты сермешледе джигитлик танытады, Мараучу ротаны командири гвардиячы капитан Алчакъланы Осман 1942 джыл Юго-Запад, 1943 джыл Ючюнчю Украина, 1944

джыл Биринчи Белорус фронтлада болады. Аны этген джигитликери кеб тюрлю саугъала бла белгиленгендиле. Одер сууну джагъаларында фашистлени кьоруу кючлерин чачыб, Берлинге чабыуул этерге джол ачаргъа юлюш кьошханы ючюн, 1945 джыл апрелни 23-де Берлинни алыуда джигитлик этгени ючюн, 1945 джыл майны 2-де Висла сууну Батыш джагъасында джауну оборонасын чачхан заманда батырлыкъ танытханы ючюн, 1945 джыл январны 16-да Польшаны уллу промышленность магъанасы болгъан Лодзь шахарын алыуда тирилиги ючюн, И.В. Сталинден кеб бюсюреу кьагъытла алгъанды.

Алчакъланы Османны уллу кьрал саугъаларыны арасында Къызыл Джулдузну эки ордени, талай медаль бардыла.

Аскер бёлекни командири гвардиячы майор Гродетский 1945 джыл февралны 24-де Алчакъ улугъа берген характеристика аны юйдегисинде бюгюн да сакъланады. Анда былай айтылады:

«Гвардиячы капитан Алчакъланы Хаджи-Исмаилны джашы Осман керти джигит командирди. Сабырлыгъын, басымлылыгъын, кючлюлюгюн, ишни тындырыргъа кьолундан келгенин, батырлыгъын кьазауатны аллындан артына дери кёргозгенлей баргъанды. Аны таукел, джигит офицер болгъаны ачыкъ танылады. Уллу сынамын, кьураучулукъ фахмусун, ётгюрлюгюн хар заманда кёргозгенди. Сталинграддан Берлинге дери уруш джоллада кесини аскер бёлеги бла джолдаш Алчакъ улу сый бла баргъанды. Аны ючюн ол талай кере

кърал саугъала, Махтау грамотала бла белгиленгенди.

Немец-фашист зорчула бла урушлада халкъны тюз иннетли джашы болгъанын кѳргюзгенди».

Ата джуртну керти уланы къазауат джолун Германияны, Берлинден озуб, Дрезден шахарында тамамлагъанды.

Совет Аскерни тизгинлеринден 1946 джыл январны 18-де запасха чыгъарылгъанды. Аскерден къайтхандан сора Осман джашагъан джери, Сарытюзге келиб, ата-анасын, юйдегисин табмагъанды. Анга мында, Ставрополда, иш теджегенлеринде, гвардиячы капитан Алчакъланы Осман, аны унамай, юсюнде аскер кийимлери, белинде героху бла Къазахстанга барыб, юйдегисин табханды. Къыргызстанны ара шахарында Фрунзеде сыра заводну директору болуб бир кесек ишлегенден сора, джуртуна, Кавказгъа, къайтады. Черкескеде сюдю болуб тургъанды. 1962 джыл Москвада Бютеусоюз юристлик институтну тауусханды. Андан сора да Осман прокурорну заместители болуб ишлегенди.

1976 джыл ауушханды. Джашагъан элинде Сарытюзде бастырылгъанды. Халкъ кесини джигит, джигер уланларын унутмайды. Адамла, Османны багъалатыб, атын айтыб, эслеринде тутадыла.

Джигитлик унутулмайды

1942-чи джыл гитлерчи фашистле Кавказгъа келгенлеринде, къанлы душман бла сермешгенлени арасында бизни партизанларыбыз уллу джигитлик кёргюзгендиле. Аланы бириди Россияны культурасыны махтаулу къуллукъчусу Глоуланы Харун.

Августну 31-де заман джассыдан атлай, биринчи болуб 810-чу полк джол усталыкъ этген партизанла бла тебрейди. Аны ызындан да 808-чи полк атланады. Анга джол усталыкъ къаууму бла В.Жаров этеди.

Кечеги таула бушуу сагъышха батхандыла. 810-чу полк Морх бугъойгъа тюшюб келеди. Тау тѣппелени башларын булут тутуб, сууукъ аяз аскерчилени бетлерин кюйдюреди. Джулдузла джарыкъ джанадыла. Минг адам атлагъан заманда кечеги бузлауукъда хар шыкъырт ачыкъ эшитиле, танг аласында, аскер Морх бугъойгъа джетеди. Алайда ачы сермеш башланады. Автомат, пулемѣт таууш тѣгерекде шохлукъну бузады. Сермеш тохтаусуз 9 сагъатны барады. Арадан сериуюн бола, бир кесек заман озуб, атышыу дагъыда башланады, ол джассыны аллы бла тохтайды. Алайда 2 джанындан да кѣб адам ёледи.

810-чу полк фашистлени "Эдельвейс" дивизиясыны 2 полку бла сермешгенди. Джауну

адам саны, техникасы кёб болса да, совет аскерчиле аланы иги шындым этгендиле.

Атышыу бир кесек сабыр болгъанлай, Къара Къая бла Халек ауушну араларында Къызылла деген джерчикде немчала тангнга дери тохтаусуз атханлай турадыла. Мийиклиги 2500 метр болгъан къаялада уруш этген тынч тюл эди. Алай а 808-чи полк да Морх ауушда урушну тангнга дери бардырады.

Сентябрны ал кюнлеринде, полкну тахсачыларыны командири В. Толкачёв бир немца солдатны джесирлеб келеди. Батыр, джигит джаш къара, бурма чачы, чыммакъ ариу тишлери, кюлсе тегерекни джарытхан, субай санлы аскерчи сюнгю урушлада фашистлени къабланча къырыб тургъанды. Бир кере ол да, Харун да, биргелерине да бир аскерчини алыб, танг къаралдысы бла Морх бугъойну огъаргъы джанында Къызыл Къаялагъа тахса билирге атланадыла. Анда джашланы бир нёгерлери, бугъуб, душмандан хапар алыб тургъанды. Тахсачыла къаялагъа ёрлей башлагъанлай, ол эслеб, 3 бармагъын кёргюзюб чакъырады. Харун бла 3-чю нёгерлерин бирер джерде кююб В. Толкачёв алгъа атлаб кетеди. "Тил къачан чыгъады деб ючюсю 3 джерни сакълаб турадыла. Арадан кесек заман озуб, Харунну нёгерлери аланы чакъыргъан тахсачы таба кетедиле. Бир заманда Къара Къаяны сызгъасы табадан аякъ тауушла чыгъадыла. Харун огъары джанындан бир адамны къаралдысын эслейди. Немца солдат, ол "Эдельвейс" дивизияны тахсачысы болады. Бизни тахсачыла бугъунуб туруб, аны бууадыла. Ала фашистни сауутун, документлерин да

сыйырыб, джесирни алыб келедиле. Аны полкнү штабына ашырадыла.

Харун болган партизан белек 808-чи полк бла бирге Къызыл Къаялагъа чыгъады. Алайгъа Толкачѳв бла Харун да келедиле. Бизни джердешибиз кѳзюлдюреуюкле бла энишге къараб немцала ташада бугъунуб турганларын кѳрюб къояды. Партизанланы бир къаууму алай ары кетгендиле. Иги къараб, аланы да кѳреди. Кюн джылыды. Фашистле тешилиб, кюннге сыртларын къыздырадыла. Бир кесекден ала, къымылдаб сескекленедиле. Партизанланы кѳрюб, алагъа кеслерин эслетмей, бугъунуб, аланы джууукъгъа джибере турганларын сезеди. Сора пулемѳтчулагъа, ат деб тилейди. Атыла башлагъанлай бир къайгъы болганын партизанла биледиле. Эки джанындан да атылыб алайда къызыу уруш башланады. Бизникиле кѳб немцаны къырадыла. Партизан В. Панаев ѳледи. В. Доценко ауур джаралы болады. А. Дятловгъа да окъ тиеди. Бизни партизанларыбыз джаралылына да кѳлтюрюб, уруш да эте, Къызыл Къаяла таба ѳрлейдиле.

Ол кюн алайда болган сермешиуде джылы джетмеген джаш партизан Геннадий Томиловну этген джигитлиги юлгюге айтырчады. Ол тохтаусуз атыб, партизанлагъа артха кетерге онг бергенин Харун ѳмюрде да унутмагъанды. Джетеуленни бири ѳлюб 2-си джаралы болады. Валентина Доценко къолтугъундан тутсала атларгъа кюрешгенди, Дятловну уа Жаров бла Эльза Адрусова кѳлтюрюб баргъандыла.

Алай бла партизанла къаяланы башына чыкыгынчыннга дери Геннадий Томилев от ачыб, душманланы джунчутуб, кымылдаргъа къоймай гурганды. Ол болмаса алайда партизанланы джангыз бири да сау къаллыкъ болмаганды. Дятлов онг аягына тийген окъдан уу чабыб ёледи. Санбатда аягын кесселе да къутхаралмагандыла. В. Доценкону Морх аууш бла Сухумгъа госпиталгъа ашыргандыла.

Ол кёзюуде Жаров бир белек аскерчи бла тахсагъа кетиб турганды. Харун, нёгерлери алагъа къайгырыб тынчлыкъсыз боладыла. Юслеринде альпинист кийимлери болмаганы себепли ажымсыз да бугъойну джарылганына кетгендиле деб джарсыгандыла.

Немцала бир кюнню ичинде төрт кере чабыуул этселе, бизникиле ызларына ыхтырыб тургандыла. Алай бла кюнню-кюн узуну къан да, тер да тёгюлгенлей турганды.

Сентябрны аягына дери 810-чу, 808-чи полкла Къызыл Къаялада уруш этиб тургандыла. Сермешле Морх бугъойда, Схауат тийрелеринде да баргандыла.

Сентябрны аягында немцаланы тенгизчилери бла джаяу аскерлери Морх ёзенни ёрге чыгыб башлайдыла. Ала бла бизни Тау Артындан келген курсантладан къуралган батальонубуз сермешгенди. Эм къызыу урушла Морх ауушну юсюнде баргандыла. Алайда бизни аскерчилеге таш блинданжла уллу болушлукъ этгендиле.

Кюнлени биринде Смирнов Харунну кесине

чакъырыб 394-чю дивизияны штабына уллу магъанасы болгъан бир къагъытны амалсыз табдырыргъа кереклисин айтыб, кимни джиберейик, деб сорады. Ол кесин, Геннадий Томилов бла гитче къарнашы Сейитни атларын айтады. Геннадийге 16, Сейитге 22 джыл болгъанды. Морх аууш немцаланы къолларында болгъаны себебли, ауушну къыбыла джанына аууб 400 метр барыб орналгъан штабха тау тѣппеле бла тырнакълаб ётерге боллукъду. Башха джол джокъду. Эки джашха, Сейит бла Геннадийге къагъытны бериб ашырадыла.

Эки джигит да бир-бири ызындан кийикле джюрюген къая сызгъала бла къарланы, бузланы юслери бла, илине, тырнакълай, пакетни штабха табдырадыла. Андан сора "кукурузник" самолётла, учуб келиб, аскерге азыкъ, джылы кийимле атыб башлайдыла. Алай бла ала, ачдан, сууукъдан да къутхарылгъандыла. Партизанла да, аскерчиле да Сейит бла Геннадийни этген джигитликлерине бек сейирсингендиле.

Арадан кѣб джыл озуб, 1963-чю джыл Морх ауушда ёлген аскерчилеге эсгертме салгъан заманда къралыбызны узакъ джерлеринден келген партизанла бла аскерчиле, 2 джигитни атын унутмайын айтханлай тургъандыла. Ала эркелетиб Сейит бла Геннадийни, тау тѣппеледе аякъ ызларыгъыз турадыла, дегендиле.

Ата джуртха, халкъланы шохлугъуна керти болгъан адамла ёлген эселе да аланы джигитликлери унутулмагъанды. 1963-чю джыл августну 18-де Морх ауушну башында джигитлегеobelisk салынган

кюн Геннадий джангыз аягы бла ары чыгыб,
сермешледе ёлген, алайгъа келген аскерчи
нёгерлерине уллу сый бериб, сёлешгенди.

Глоулары Харун, Сейит, Чагъарлары Магомет,
башха партизанлары асламысы дуниядан кетгенди.
Геннадий Томилов Уллу Ата джурт къазауатны
джолларында бир бутун тас этсе да, бюгюнлюкде
Къарачай шахарда джашайды. Ол урушлада ёлген
тенглерин, мыдах болуб, кёзлерин сюрте эсине
тюшюреди.

Башлары

Ал сёз Поэзияны джарыкъ джолунда.....	3
<i>Къушлу уя</i>	5
1. Мени халкъым.....	6
2. Малкъар	8
3. Россия.....	12
4. Къушлу уя.....	13
5. Къарачай сахар.....	15
6. Тырнауз.....	16
7. Огъурлу халал анам.....	18
8. Устаз.....	20
9. Партизанла.....	21
10. Огъурлу атабыз.....	22
11. Сарытюз.....	24
12. Доммай.....	26
13. "Къарачай" газетиме.....	27
14. Тауланы къойнунда.....	29
15. Кертме терек.....	32
16. Таула.....	33
17. Джангур.....	34
18. Къобан.....	35
19. Тау табигъат.....	36
20. Кюн.....	37
21. Чалкъычыла.....	38
22. Келин.....	39
23. Кюз арты.....	41
24. Къууанч джулдуз.....	42
25. Черешня.....	43
26. Тау къуш.....	44
27. Булутла.....	45
28. Нарат терек.....	46
29. Джел.....	47
30. Джангы джыл.....	48
31. Тютюн учады.....	50
32. Къургъакъны гоккасы чагъад.....	51
33. Салам бер.....	52
34. Джаз ала.....	54
35. Ашхылыкъ.....	55
36. Юзюлсюн зорлукъ бугъоу.....	56
37. Сени кёрген джыларчад.....	59
38. Тютюн пачка.....	61

39.	Улхучу.....	63
40.	Джашлыкъны джыры.....	65
41.	Джер ана.....	66
42.	Ай джарыгъын тегеди.....	67
43.	Джылны сеийр чагъы.....	68
44.	Таулу къыз.....	70
45.	Ачха.....	72
46.	Таулу джуртну сураты.....	73
47.	Къыш.....	74
48.	Белиала къая.....	75
49.	Чокъуракъ кёзлеу.....	76
	<i>Тангла аталла.....</i>	<i>77</i>
50.	Семенланы Исмаилгъа.....	78
51.	Генерал (<i>Махаметланы Солтаннга</i>).....	79
52.	Хубийланы Магометге.....	82
53.	Хасанланы Фатима.....	83
54.	Лепшокъланы Хасаннга.....	85
55.	Салпагъарланы Эльдаргъа.....	86
56.	Бостанланы Исмаил хаджиге.....	88
57.	Лепшокъланы Хаджи-Исламгъа.....	90
58.	Къумукълуланы Джамалгъа.....	91
59.	Байрамукъланы Умар-Алийге.....	93
60.	Халкечланы Борисге.....	95
	<i>Булбулла джырлайла.....</i>	<i>97</i>
61.	Булбулла джырлайла.....	98
62.	Къатымда болсанг.....	99
63.	Сюймеклик къар джауады.....	100
64.	Саласа къууат.....	101
65.	Мийик сюймеклик.....	102
66.	Джарыкъ тиед Кюн.....	103
67.	Джаягъынга тиеме.....	105
68.	Сюймекликни кюзгюсю.....	106
69.	Батмазлыкъ кюнюм.....	107
70.	Таулада кызыл джилегим.....	108
	<i>Джулдузла джанадыла (очеркле).....</i>	<i>109</i>
71.	Шохлукъну къарнашлыкъны шахары. Къарачай шахар.....	110
72.	Адамлагъа къайгъырыу-джашаууну тамалыды. Хапчаланы Салыхха.....	119
73.	Ашхы урунуу ючюн-мийик сый Эбзеланы Борисге.....	126
74.	Халкъы бла бирди джюреги. Биджиланы Солтаннга.....	134